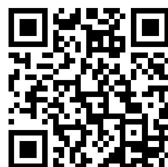


Den Heere J. F. Willems
uit achting en vriendschap.
Jonckbloet

BEATRIJS.

GEDRUKT BIJ A. D. SCHINKEL.

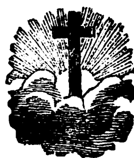
BEATRIJS,

EENE SPROKE UIT DE XIII EEUW,

UITGEGEVEN EN OPGEHELDERD

DOOR

W. J. A. JONCKBLOET.



'S GRAVENHAGE,
BIJ A. D. SCHINKEL.

1841.

WORDT UITGEGEVEN TE ROTTERDAM BIJ W. MESSCHERT.



VOORREDE.

Het gedicht, dat thans het licht ziet, behoort tot die menigte, welke in de middeneeuwen zijn geschreven ter eere der H. Maagd, en behelst een mirakel door haar aan eene non, Beatrijs geheten, gedaan.

Over de vereering der Maagd Maria in de middeneeuwen zullen wij hier niet gewagen, en alleen verwijzen op hetgeen daarvan, vooral in betrekking op de letterkunde, gezegd wordt door Gervinus, in zijn uitmuntend boek: *Geschichte der poetischen National-Literatur der Deutschen* (Leipzig 1835). I, 424—443 en II, 113, volgg.; benevens in de aanteekeningen van Wilhelm Grimm in de inleiding op Konrads von Wurzburg Goldene Smiede. Hetzij dan genoeg hier aan te nemen dat de vereering van Maria eenen beduidenden invloed geoefend heeft op de middeneeuwsche letterkunde, zoo-

dat schrijvers uit dien tijd opgevuld zijn met haren lof, terwijl sommigen geheele werken haar ter eere hebben in het licht gegeven.

Als voorbeelden van gedichten ter eere van MARIA, door Nederlanders geschreven, willen wij slechts aanhalen MAERLANTS Spieg. Hist. VII. Boek, hetwelk mede als een afzonderlijk werk bekend is [1]). Het fabliau door J. F. WILLEMS uitgegeven in 't Belgisch Museum I D. bl. 326 – 39: *Van eenen jonghen kinde ende haren scoelmeester*. Het gedicht Theophilus, door BLOMMAERT uitgegeven. Voorts de gedichten door MONE, Altnied. Volkslit. opgeteekend onder No. 96, 152, 158, 159, 160, 161, 164, 167, 180, 193, 209, 210, 212, 214, 215, 235, 236, 237, 242, 256, 257, enz., terwijl in gemeld werk van het *Ave Maria* alleen zeven verschillende vertalingen worden opgesomd, onder No. 192, 196—201, waarbij er zeker nog meer te voegen zijn, onder anderen de volgende vss. uit hetzelfde HS. waarin onze Sproke vervat is:

Dits den ave Maria in Dietsche,
Ic gruete di Maria,
Gracien vol, onse here metti si,
Voer alle wive ghebenedijt sidi,
Die vrocht uwes lichamen
Es ghebennedijt. Amen.

De tijd waarin ons Fabliau gedicht zij blijkt niet, doch het moet noodwendig voor 1374 vervaardigd zijn, zoo als lager zal blijken. Ik meen echter het tot het einde der 13e eeuw te mogen opvoeren, zoo om den versbouw in het algemeen als om sommige uitdrukkingen die op een hoogeren ouderdom dan dien van den Codex schijnen te wijzen.

---

1) Zie CLIGNETT en STEENWINKEL, Inleiding op MAERL. Spieg. Hist. bl. XLIX.

Dit alleen schijnt zeker, dat de Sproke van BEATRIJS een oorspronkelijk stuk is, dat wij misschien aan dezelfde pen te danken hebben, die ons het bovengenoemde verhaal van *Eenen jonghen kinde* enz. schonk, met welk stuk het verscheiden familietrekken gemeen heeft, en tot welks tegenhanger men het zou kunnen beschouwen. Wie die schrijver was, is onbekend, en waar ons stuk moge gedicht zijn is mede niet te bepalen, daar de eenige plaatsaanwijzing, die er in voorkomt, vs. 611, zoo onbepaald is, dat wij er niets uit kunnen besluiten.

Wat het Handschrift aangaat, waaruit wij ons verhaal geput hebben, het is dezelfde folio perkamenten codex der Haagsche koninklijke boekerij, die den Dietschen Doctrinael en de Heimelijkheid der Heimelijkheden bevat (waarover zie Prof. CLARISSE's inleiding tot het laatstgenoemde werk, bladz. 30 en Prof. N. C. KIST, Archief voor de Kerkel. Geschied. VI, bl. 305), zeer keurig geschreven tegen het einde, althans in de laatste helft, der 14e eeuw, misschien wel ten jare 1374 (zie Prof. CLARISSE t. a. p. bl. 31).

Onze Sproke beslaat 14 bladzijden in twee kolommen geschreven, iedere kolom van 37 regels. De letter V, waarmede het geheele stuk aanvangt is verguld, en bevat tevens eene kleine miniatuur, voorstellende de Heilige Maagd, gehuld in een rood kleed, waarover een blaauwe mantel; op den linkerarm draagt zij het kind JEZUS, en in de regterhand houdt zij eene bloem aan eenen langen stengel. Aan hare linkerzijde ligt eene non, die zoo even uit eene deur schijnt getreden, met gevouwene handen voor haar op de knieën; deze draagt een graauw kleed en eene zwarte kap of hoofddeksel. Voorts zijn de aanvangletters van iedere groote afdeeling des ge-

dichts om den anderen goud en blaauw, de gouden met blaauwe, de blaauwen met roode krullen versierd. De aanvangletters van iederen regel zijn met een rood streepje doorhaald.

Wat verder het uiterlijk van 't Handschrift belangt, de letter *i* is steeds *í* geschreven, en de *y* met een punt daarop: *ẏ*; *hē* staat nu eens voor *hem*, dan weder voor *hen*, welk onderscheid, even als in het Haagsche HS. van J. van Heelu, in ons fabliau is in acht genomen, blijkens sommige plaatsen, waar wij voluit lezen *hen* (b. v. vs. 879, 894, 897, 1028). De verkortingsteekens zijn genoegzaam bekend, wij merken dus alleen aan, dat er alleen de gewonen in gevonden worden. —

Hier zou ik de pen kunnen neêrleggen, ware het niet, dat ik de vraag voorzag: is de uitgave van dit boekske nuttig? Deze vraag wil ik hier aan het publiek beantwoorden gelijk ik het aan mij zelven deed, alvorens ik er toe besloot mijn afschrift ter perse te zenden.

Wij zijn reeds zoo ver gevorderd, dat men voor een zeker gedeelte van het geletterde en beschaafde publiek niet meer behoeft te betoogen, dat de studie onzer oude schrijvers nuttig is; men wil dit hier en daar wel als hypothese aannemen, maar verder strekt zich helaas! de deelneming in eigene letterkunde nog niet uit der Nederlanders, die men te regt een in dit opzigt *esprit stationnaire* toeschrijft, en die werkelijk schijnen te verlangen *d'en rester où en étaint Junius et Ten Kate — —, de s'endormir à quelques degrés plus bas qu'eux* [1]). Van waar anders toch het vreemde verschijnsel, dat, terwijl men in Belgie in warme drift ontgloeid

1) Dr. Halbertsma, Letterkund. Naoogst, bl. X.

is voor de gemeenschappelijke taal onzer vaderen, terwijl men in Breslau en Stuttgart oud-nederduitsche stukken ziet in het licht verschijnen, in ons Vaderland bijna alles in dat opzigt in de diepste rust verkeert, en voor onze oude letterkunde de volslagenste apathie schijnt te heerschen?

En hoelang zal die toestand nog aanhouden of vergeren?

Cedimus? an subitum luctando accendimus ignem?

O, ik vertrouw dat er nog nationaal gevoel genoeg zal zijn om het *cedamus!* te weerhouden, en ons eindelijk met vereende krachten de handen te doen aan het werk slaan, om dat standpunt te bereiken, dat den Nederlander in zijne eigene letterkunde past, opdat wij niet langer behoeven te blozen dat een vreemdeling ons onze eigene taal moet komen leeren. Maar daartoe moet ieder medewerken, die, al is het dan ook maar eenigzins, in de gelegenheid is nationale bijdragen te leveren. Uit dit gevoel alleen vermeet ik mij eene zwakke hand aan het werk te slaan; want ook ik weet:

Van dichten comt mi cleine bate.

Iedere bijdrage dus wordt belangrijk, en daarom ook deze; maar vooral scheen mij de Sproke van Beatrijs geschikt ter uitgave om de zuiverheid van taal en rythmus [1]), en om eenige oudheidkundige bijzonderheden, die er uit op te maken zijn. Uit dit laatste oogpunt zijn de schriften onzer ouden nog schaarsch beschouwd en «dezelve worden zeldzaam gelezen met plan, om er de

---

1) Ook het rijm is doorgaans zuiver, slechts een paar plaatsen maken daarop eene uitzondering; men schijnt dit bij ons van minder aanbelang gerekend te hebben dan in de MHD. gedichten.

zeden en gewoonten onzer vaderen uit te leeren verstaan» [1]; en evenwel zijn bijna allen van het grootste gewigt om die bijzonderheden te leeren kennen. Het belangrijke dier kennis zal wel niemand betwijfelen, terwijl het bevreemding moet wekken, waarom men zich de kennis der gebruiken van Grieken, Romeinen en Hebreën tot in de kleinste bijzonderheden heeft eigen gemaakt, en tot nog toe zoo luttel getracht heeft in te dringen in de private gewoonten van de geslachten der middeneeuwen. In ons land althans is in dit vak weinig opzettelijk gearbeid; wel heeft Huydecoper in zijne onschatbare aanteekeningen op Stoke ons eenige wenken gegeven, en van Wyn een honderdtal bladen in het tweede stuk zijner Avondstonden aan dit onderzoek gewijd, doch men wordt ras gewaar hoe onvolledig deze schets, in een zoo kort bestek zamengedrongen, is. De reden waarom men zoodanig werk, waaraan men meer en meer behoefte begint te gevoelen, nog niet ondernomen heeft, mag wel deze zijn: vooreerst, dat de wenken, die men moet opzamelen, wijd en zijd verspreid liggen in beschrijvingen van steden, oude kronijken en gedichten enz.; maar vooral, dat zeer vele bronnen, waaronder de zuiversten en rijksten, nog onuitgegeven bedolven liggen in het stof van boekerijen en archieven; als b. v. de stedelijke rekeningen, en die onzer graven, welke de belangrijkste bijzonderheden bevatten, zoo als men uit de aanhalingen van den geleerden van Wyn in zijne Avondstonden kan zien; en alleen door uit de oorspronkelijke bronnen te putten kan men iets degelijke voortbrengen, tenzij men buitenlandsche geleerden wille naschrijven.

1) Dr. G. D. J. Schotel, Geschied:, Letter- en Oudheidk. Uitspann. bl. 109.

Vooral ook van de oude gedichten en romans getuigt VAN WYN (Avondst. I, 275), dat zij « een schat van toenmalige gewoonten, vrij onverminkt tot ons hebben overgebragt. » En dit oordeel wordt gestaafd door vele andere geleerden van gelijken stempel, als bij ons HUYDECOPER, in Frankrijk LA CURNE DE Ste PALAYE.

En uit welken tijd de onderwerpen ook mogen gekozen zijn, steeds zijn zij tot ons doel bruikbaar, daar de onkunde der schrijvers de oorzaak is, dat soortgelijke stukken voor den oudheidsvorscher onontbeerlijk zijn geworden. Deze schijnbare paradox zal door de volgende woorden van VAN WYN duidelijk worden (t. á. p. bl. 271).

« De makers van soortgelijke gedichten gewagen doorgaans van zaken, die in verre landen, lang voor hunnen leeftijd zijn gebeurd. Waren zij kundig geweest van den aard en zeden der oude of vreemde volken, zij zouden hun tafereel daarnaar ingerigt hebben; maar van dat alles weinig of niets wetende moesten zij zich behelpen met hetgeen onder hun oog omging. Van daar, dat zij hunne helden en heldinnen afschetsen in den spreektrant, omgang, zeden en gebruiken van den tijd en van het land, waarin zij schreven; doch, juistdoor die feil — — —, dikwerf voor ons een zeer belangrijk vak invullen, 't geen in de historische schriften was opengebleven. »

Dat zulks werkelijk het geval was ondervindt men al spoedig, wanneer men b. v. al de helden in den Trojaanschen oorlog [1]) ziet uitgedost als ridders, en als zoodanigen handelen en spreken. Evenzoo wordt AARON door HEELU, of den schrijver der voorrede van diens kronijk, genoemd een *bisschop* [2]); MAERLANT meldt

1) Zie Trojaenschen Oorlog, bij BLOMMAERT, Oud-Vlaemsche Gedichten.
2) Vs. CCV.

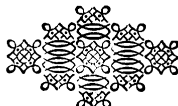
ons, dat ALEXANDER DE GROOTE ten tournooi voer en *den prijs gewan* [1]), terwijl hij JOSUA een *hertog* noemt [2]).

Om het belangrijke onzer oude schriften in dit opzigt regt duidelijk te maken, heb ik het gewaagd in de aanteekeningen een paar proeven te geven betreffende de kleederdragt en het huisselijke leven in de middeneeuwen, waartoe ik de bewijzen bij voorkeur uit oud-nederduitsche schrijvers heb aangevoerd, terwijl ik evenwel nu en dan mijne toevlugt tot MHD. schrijvers heb moeten nemen bij gebrek aan inheemsche uitgegeven bronnen. Men zal spoedig zien, dat ik niet getracht heb een volmaakt geheel te leveren, dit vordert uit den aard der zake tijd; ik heb slechts aangeteekend wat bij anderen niet gevonden wordt; en men moet wel in het oog houden, dat het niet meer is dan eene proeve.

---

1) Spieg. Hist. I D. bl. 269, cap. VII.
2) T. a. p. bl. 104. Vergel. ook Mr. W. C. ACKERSDIJK in de N. Werk. der Maatsch. van Letterk. I D. 1 st. bl. 262 en 265.

BEATRIJS.



Van dichten comt mi cleine bate;
Die liede raden mi dat ict late,
Ende minen sin niet en vertare;
Maer om die doghet van hare,
Die moeder ende maghet es bleven,
Hebbic een scone mieracle op heven,
Die God, sonder twivel, toghede
Marien teren, diene soghede.
Ic wille beghinnen van ere nonnen
Een ghedichte. God moet mi onnen
Dat ic die poente moet wel geraken,
Ende een goet ende daer af maken
Volcomelijc na der waerheide,
Als mi broeder Ghijsbrecht seide,
Een begheven willemijn.
Hi vant in die boeke sijn;
Hi was een out ghedaghet man.
Die nonne, daer ic af began,
Was hovesche ende subtijl van zeden.
Men vint ghene noch heden,

Die haer gelijct, ic wane,
Van zeden ende van ghedane.
Dat ic prisede hare lede
Sonderlinghe, haer scoenhede,
Dats een dinc dat niet en dochte;
Ic wille u segghen van wat ambochte
Si plach te wesen langhen tijt
Int cloester, daer si droech abijt.
Costersse was si daer,
Dat seggic v al overwaer.
Sine was lat no traghe,
No bi nachte no bi daghe;
Si was snel te haren werke:
Si plach te ludene in die kerke,
Si ghereide tlicht ende ornament,
Ende dede op staen alt covent.

Dese ioffrouwe en was niet sonder
Der minnen, die groot wonder
Pleecht te werken achter lande.
Bi wilen comter af scande,
Quale, toren, wedermoet:
Bi wilen bliscap ende goet.
Den wisen maect si oec soe ries,
Dat hi moet bliven int verlies,
Eest hem lieft ofte leet.
Si dwingt sulken dat hine weet
Weder spreken ofte swighen,
Daer hi loen af waent ghecrighen.
Meneghe worpt si onder voet,
Die op staet, alst haer dunct goet.
Minne maect sulken milde,
Die liever sine ghifte hilde,
Dade hijt niet bider minnen rade.
Noch vintmen liede soe ghestade,

Wat si hebben, groot oft clene,
Dat hen die minne gheeft ghemene
Welde, bliscap ende rouwe;
Selke minne hetic ghetrouwe.
In constu niet gheseggen als
Hoe vele gheluux ende onghevals
Uter minnen beken ronnen.
Hier omme en darfmen niet veronnen
Der nonnen, dat si niet en conste ontgaen
Der minnen, diese hilt ghevaen;
Want die duvel altoes begheert
Den mensche te becorne, ende niet en cesseert,
Dach ende nacht, spade ende vroe,
Hi doeter sine macht toe.
Met quaden listen, als hi wel conde,
Becordise met vleescheliker sonde,
Die nonne, dat si sterven waende.
Gode bat si ende vermaende
Dat hise troeste dore sine ghenaden;
Si sprac: « Ic ben soe verladen
Met starker minnen ende ghewont,
Dat weet hi, dient al es cont,
Die niet en es verholen,
Dat mi die crancheit sal doen dolen.
Ic moet leiden een ander leven,
Dit abijt moetic begheven. »

Nu hoert hoeter na verghinc:
Si sende om den iongheline,
Daer si toe hadde grote lieve,
Oetmoedelijc met enen brieve,
Dat hi saen te hare quame,
Daer laghe ane sine vrame.
Die bode ghinc daer de iongheline was.
Hi nam den brief ende las,

Die hem sende sijn vriendinne.
Doe was hi blide in sinen sinne.
Hi haestem te comen daer.
Sint dat si out waren .XII. iaer
Dwanc die minne dese twee,
Dat si dogheden menech wee.

Hi reet soe hi ierst mochte
Ten cloester, daer hise sochte.
Hi ghinc sitten voer tfensterkijn,
Ende soude gheerne, mocht sijn,
Sijn lief spreken ende sien.
Niet langhe en merde si na dien;
Si quam ende woudene vanden
Vor tfensterkijn, dat met yseren banden
Dwers ende lanx was bevlochten.
Menech werven si versochten,
Daer hi sat buten ende si binnen,
Bevaen met alsoo starker minnen.
Si saten soe een langhe stonde,
Dat ict ghesegghen niet en conde
Hoe dicke verwandelde hare blye.
« Ay mi, » seitsi, « aymie,
Vercoren lief, mi es soe wee,
Sprect ieghen mi een wort oft twee,
Dat mi therte conforteert:
Ic ben, die troest anc u begheert;
Der minnen strael stect mi int herte,
Dat ic doghe grote smerte:
In mach nemmermeer verhoghen,
Lief, ghi en hebbet uut ghetoghen! »

Hi antworde met sinne:
« Ghi wet wel, lieve vriendinne,
Dat wi langhe hebben ghedragen

Minne; al onsen daghen.
Wi en hadden nye soe vele rusten
Dat wi ons eens ondercusten.
Vrouwe Venus, die godinne,
Die dit brachte in onsen sinne
Moete God onse here verdoemen,
Dat si twee soe scone bloemen
Doet vervaluen ende bederven.
Constic wel ane u verwerven,
Ende ghi dabijt wout neder leggen,
Ende mi enen sekeren tijt seggen,
Hoe ic u ute mochte leiden,
Ic woude riden ende ghereiden
Goede cleder, diere van wullen,
Ende die met bonten doen vullen:
Mantel, roc ende sercoet.
In begheve u te ghere noet;
Met u willic mi aventueren
Lief, leet, tsuete metten sueren:
Nemt te pande mijn trouwe.»
«Vercorne vrient,» sprac die ioncfrouwe,
«Die willic gherne van u ontfaen,
Ende met u soe verre gaen,
Dat niemen en sal weten in dit covent
Wer waert dat wi sijn bewent.
Van tavont over . VIII. nachte
Comt ende nemt mijns wachte
Daer buten inden vergier,
Onder enen eglentier.
Wacht daer mijns, ic come uut
Ende wille wesen uwe bruut,
Te varen daerghi begheert;
En si dat mi siecheit deert,
Ocht saken, die mi sijn te swaer,
Ic come sekerlike daer,

Ende ic begheert van u sere
Dat ghi daer comt, lieve ionchere.»

Dit gheloefde elc anderen.
Hi nam orlof ende ghinc wanderen
Daer sijn rosside ghesadelt stoet.
Hi satter op metter spoet,
Ende reet wech sinen telt
Ter stat wert, over een velt.
Sijns lieves hi niet en vergat:
Sanders daghes ghinc hi in die stat,
Hi cochte blau ende scaerlaken,
Daer hi af dede maken
Mantele ende caproen groet,
Ende roc ende sorcoet,
Ende na recht ghevoedert wel.
Niemen en sach beter vel
Onder vrouwen cledere draghen;
Si prijsdent alle diet saghen.
Messe, gordele ende almoniere
Cochti haer goet ende diere;
Huven, vingherline van goude,
Ende chierheit menechfoude.
Om al die chierheit dede hi proeven,
Die eneger bruut soude behoeven.
Met hem nam hi . v[c]. pont,
Ende voer in ere avonstont
Heymelike buten der stede.
Al dat scoenheide voerdi mede
Wel ghetorst op sijn paert,
Ende voer alsoe ten cloestere waert,
Daer si seide, inden vergier,
Onder enen eglentier.
Hi ghinc sitten neder int cruut
Tote sijn lief soude comen uut.

Van hem latic nu die tale,
Ende segghe u vander scoender smale.
Vore middernacht lude si mettine.
Die minne dede haer grote pine.
Als mettenen waren ghesongen
Beide van ouden ende van iongen,
Die daer waren int covent,
Ende si weder waren ghewent
Opten dormter al ghemene
Bleef si inden coer allene,
Ende si sprac haer ghebede,
Alsi te voren dicke dede.
Si knielde voerden outaer
Ende sprac met groten vaer:
«Maria, moeder, soete name,
Nu en mach minen lichame
Niet langher in dabijt gheduren.
Ghi kint wel in allen uren
Smenschen herte ende sijn wesen,
Ic hebbe ghevast ende ghelesen,
Ende ghenomen discipline,
Hets al om niet, dat ic pine.
Minne worpt mi onder voet,
Dat ic der werelt dienen moet.
Alsoe waerlike als ghi, here lieve,
Wort ghehanghen tusschen .ij. dieve,
Ende aent cruce wort gherecket,
Ende ghi Lazaruse verwecket,
Daer hi lach inden grave doet,
Soe moetti kinnen minen noet,
Ende mine mesdaet mi vergheven;
Ic moet in swaren sonden sneven!»

Na desen ghinc si uten core

Teenen beelde, daer si vore
Knielde, ende sprac hare ghebede,
Daer Maria stont ter stede.
Si riep: «Maria,» onversaghet,
«Ic hebbe u nach ende dach geclaghet
Ontfermelike mijn vernoy,
Ende mi en es niet te bat een hoy!
Ic werde mijns sins te male quijt
Blivic langher in dit abijt.»
Die covel toech si ute al daer
Ende leidse op onser vrouwen outaer.
Doen dede si ute hare scoen.
Nu hoert watsi sal doen.
Die slotele vander sacristien
Hinc si voer dat beelde Marien,
Ende ict segt u over waer,
Waer omme dat sise hinc al daer,
Ofmense te priemtide sochte,
Dat mense best daer vinden mochte.
Hets wel recht in alder tijt,
Wie vore Marien beelde lijt,
Dat hi sijn oghen der waert sla,
Ende segge *ave* eer hi ga,
Ave Maria; daer omme si ghedinct
Waer omme si die slotel daer hinc.

Nu ghinc si danen dorden noet
Met enen pels al bloet,
Daer si een dore wiste,
Die si ontsloet met liste,
Ende ghincker heymelijc uut,
Stillekine sonder gheluut.
Inden vergier quam si met vare.
Die iongelinc wert haers gheware;
Hi seide: «Lief, en verveert u niet,

Hets u vrient, dat ghi hier siet.»
Doe si beide te samen quamen
Si begonste hare te scamen,
Om dat si in enen pels stoet
Bloets hoeft ende barvoet.
Doen seidi: «Wel scone lichame,
U soe waren bat bequame
Scone ghewaden ende goede cleder.
Hebter mi om niet te leder,
Ic salse u gheven sciere.»
Doen ghinghen si onder den eglentiere,
Ende alles dies si behoeft
Des gaf hi hare ghenoech.
Hi gaf haer cleder twee paer:
Blau waest, dat si aen dede daer,
Wel ghescepen int ghevoech.
Vriendelike hi op haer loech,
Hi seide: «Lief, dit hemelblau
Staet u bat dan dede dat grau.»
Twee cousen toech si ane,
Ende twee scoen cordewane,
Die hare vele bat stonden
Dan scoen die waren ghebonden.
Hoet cleder van witter ziden
Gaf hi hare te dien tiden,
Die si op haer hoeft hinc.
Doen cussese die jonghelinc
Vriendelike aen haren mont.
Hem dochte, daer si voer hem stont,
Dat die dach verclaerde.
Haestelike ghinc hi tsinen paerde:
Hi settese voer hem int ghereide.
Dus voren si henen beide
Soe verre, dat began te daghen,
Dat si hen nyemen volghen en saghen.

Doen begant te lichtene int oest
Si seide: «God, alder werelt troest,
Nu moeti ons bewaren,
Ic sie den dach verclaren!
Waric met u niet comen uut
Ic soude prime hebben gheluut,
Als ic wilen was ghewone
Inden cloester van religione.
Ic ducht mi die vaert sal rouwen;
Die werelt hout soe cleine trouwe,
Al hebbic mi ghekeert daer an,
Si slacht den losen coman,
Die vingherline van formine
Vercoept voer guldine.»

«Ay, wat segdi, suverlike,
Ocht ic u emmermeer beswike
Soe moete mi God scinden.
Waer dat wi ons bewinden
In scede van u te ghere noet,
Ons en scede die bitter doet.
Hoe mach u aen mi twien?
Ghi en hebt aen mi niet versien
Dat ic u fel was ofte loes.
Sint dat ic u ierst vercoes
En haddic niet in minen sinne
Ghedaen een keyserinne;
Op dat ic haers werdech ware,
Lief, en liete u niet om hare,
Des moghedi seker wesen.
Ic vore met ons ute ghelesen
.V^c^. pont wit selverijn,
Daer seldi, lief, vrouwe af sijn.
Al varen wi in vremde lande
Wine derven verteren ghene pande

Binnen desen seven iaren.»
Dus quamen si den telt ghevaren
Smorgens aen een foreest,
Daer die voghele hadden feest.
Si maecten soe groet ghescal,
Datment hoerde over al.
Elc sanc na der naturen sine.
Daer stonden scone bloemkine
Op dat groene velt ontploken,
Die scone waren, ende suete roken.
Die locht was claer ende scone.
Daer stonden vele rechte bome,
Die ghelovert waren rike.
Die iongheline sach op die suverlike,
Daer hi ghestade minne toe droech;
Hi seide: «Lief, waert u ghevoech,
Wi souden beeten ende bloemen lesen
Het dunct mi hier scone wesen
Laet ons spelen der minnen spel.»
«Wat segdi, sprac si, dorper fel,
Soudic beeten op tfelt,
Ghelijc enen wive die wint ghelt
Dorperlijc met haren lichame,
Seker soe haddic cleine scame!
Dit en ware u niet ghesciet
Waerdi van dorpers aerde niet.
Ic mach mi bedinken onsochte,
Godsat hebdi diet sochte,
Swighet meer deser talen,
Ende hoert die voghele inden dalen,
Hoe si singhen ende hem vervroyen,
Die tijt sal u te min vernoyen.
Alsic bi u ben al naect
Op een bedde wel ghemaect
Soe doet al dat u ghenoecht,

Ende dat uwer herten voeght;
Ic hebs in mijn herte toren
Dat ghijt mi heden leit te voren.»

Hi seide: «Lief, en belghet u niet,
Het dede Venus, diet mi riet;
God gheve mi scande ende plaghe
Ochtic u emmermeer ghewaghe.»
Si seide: «Ic vergheeft u dan,
Ghi sijt mijn troest voer alle man,
Die leven onder den trone.
Al levede Absolon die scone,
Ende ic des wel seker ware
Met hem te levene .M. iare
In weelde ende in rusten,
In liets mi niet ghecusten;
Lief, ic hebbe u soe vercoren,
Men mocht mi dat niet legghen vore
Dat ic uwes soude vergheten,
Waric in hemelrike gheseten
Ende ghi hier in ertrike
Ic quame tot u sekerlike.
Ay God, latet onghewroken
Dat ic dullijc hebbe ghesproken!
Die minste bliscap in hemelrike
En es hier ghere vrouden ghelike;
Daer es die minste soe volmaect,
Datter zielen niet en smaect
Dan Gode te minnen sonder inde;
Al erdsche dinc es ellinde,
Si en doeghet niet een haer
Jeghen die minste die es daer.
Diere om pinen die sijn vroet,
Al eest dat ic dolen moet
Ende mi te groten sonden keren

Dore u, lieve scone ionchere.»

Dus hadden si tale ende weder tale.
Si reden berch ende dale.
In can u niet ghesegghen wel
Wat tusschen hen tween ghevel.
Si voren alsoe voert
Tes si quamen in een poert,
Die scone stont in enen dale.
Daer soe bequaemt hem wale,
Dat siere bleven der iaren seven,
Ende waren in verweenden leven
Met ghenuechten van lichamen,
Ende wonnen .ij. kinder tsamen.
Daer na den seven iaren
Alse die penninghe verteert waren
Moesten si teren vanden pande,
Die si brachten uten lande.
Cleder, scoenheit ende paerde
Vercochten si te halver warde
Ende brochtent al over saen.
Doen en wisten si wat bestaen.
Si en conste ghenen roc spinnen,
Daer si [iet] met mochte winnen.
Die tijt wert inden lande diere
Van spisen, van wine ende van biere,
Ende van al datmen eten mochte,
Dies hem wert te moede onsochte:
Si waren hen liever vele doet,
Dan si hadden ghebeden broet.
Die aermoede maecte een ghesceet
Tusschen hen beiden, al waest hen leet.
Aenden man ghebrac dierste trouwe;
Hi lietse daer in groten rouwe,
Ende voer te sinen lande weder.

Si en sachen met oghen nye zeder.
Daer bleven met hare ghinder
Twee uter maten scone kinder.

Si sprac: «Hets mi comen soe,
Dat ic duchte spade ende vroe.
Ic ben in vele doghens bleven:
Die ghene heeft mi begheven,
Daer ic mi trouwen toe verliet.
Maria, vrouwe, oft ghi ghebiet,
Bidt vore mi ende mine .ij. ionghere,
Dat wi niet en sterven van honghere.
Wat salic doen, elendech wijf?
Ic moet beide ziele ende lijf
Bevlecken met sondeghen daden.
Maria, vrouwe, staet mi in staden!
Al constic enen roc spinnen
In mochter niet met winnen
In tween weken een broet;
Ic moet gaen dorden noet
Buten der stat op tfelt
Ende winnen met minen lichame ghelt,
Daer ic met mach copen spise.
In mach in ghere wise
Mijn kinder niet begheven.»
Dus ghinc si in een sondech leven;
Want men seit ons, overwaer,
Dat si langhe seve iaer
Ghemene wijf ter werelt ghinc,
Ende meneghe sonde ontfinc,
Dat haer was wel onbequame,
Die si dede metten lichame,
Daer si cleine gheneuchte hadde in,
Al dede sijt om een cranc ghewin,
Daer si haer kinder met onthelt.

Wat holpt al vertelt
Die scamelike sonden ende die zwaer,
Daer si in was .xiiii. iaer?
Maer emmer en lietsi achter niet,
Hadsi rouwe oft verdriet,
Sine las alle daghe met trouwen
Die seven ghetiden van onser vrouwen;
Die las si haer te loven ende teren,
Dat sise moeste bekeren
Uten sondeliken daden,
Daer si was met beladen
Bi ghetale .xiiii. iaer.
Dat segghic u, over waer,
Si was seven iaer metten man,
Die .ij. kindere an hare wan,
Diese liet in ellinde,
Daer si doghede groet meswinde.
Dierste .vij. iaer hebdi gehoert,
Verstaet hoe si levede voert.

Als die .xiiij. iaer waren ghedaen
Sinde haer God int herte saen
Berouwenesse alsoe groet,
Dat si met enen swerde al bloet
Liever liete haer hoet af slaen
Dan si meer sonden hadde ghedaen
Met haren lichame, alsi plach.
Si weende nacht ende dach
Dat haer oghen selden drogheden;
Si seide: «Maria, die Gode soghede,
Fonteyne boven alle wiven,
Laet mi inder noet niet bliven!
Vrouwe, ic neme u torconden
Dat mi rouwen mine zonden,
Ende sijn mi herde leet:

Der es soe vele, dat ic en weet
Waer icse dede ocht met wien!
Ay lacen, wat sal mijns ghescien?
Ic mach wel ieghen dordeel sorgen,
Doghen Gods sijn mi verborgen,
Daer alle sonden selen bliken
Beide van armen ende van riken,
Ende alle mesdaet sal sijn ghewroken,
Daer en si vore biechte af ghesproken
Ende penitencie ghedaen;
Dat wetic wel, sonder waen,
Des benic in groten vare.
Al droghic alle daghe een hare
Ende croeper met van lande te lande
Over voete ende over hande,
Wullen, barvoet, sonder scoen,
Nochtan en constic niet ghedoen
Dat ic van sonden worde vri,
Maria, vrouwe, ghi en troest mi!
Fonteine boven alle doghet,
Ghi hebt den meneghen verhoghet,
Alse wel Teophuluse sceen;
Hi was der quactster sonderen een
Ende haddem den duvel op ghegeven,
Beide ziele ende leven,
Ende was worden sijn man;
Vrouwe, ghi verloesseten nochtan.
Al benic een besondech wijf,
Ende een onghetroest keytijf,
In wat leven ic noy was,
Vrouwe, ghedinct dat ic las
Tuwer eren een ghebede!
Toent aen mi u oetmoedechede,
Ic ben ene die es bedroevet
Ende uwer hulpen wel behoevet,

Dies maghic mi verbouden.
En bleef hem nye onvergouden
Die u gruete, maget vrie,
Alle daghe met ere Ave Marie.
Die u ghebet gherne lesen
Si moeghen wel seker wesen
Dat hem daer af sal comen vrame;
Vrouwe, hets u soe wel bequame.
Uut vercorne Gods bruut,
U sone sinde u een saluut
Te Nazaret, daer hi u sochte,
Die u ene boetscap brochte,
Die nye van bode was ghehoert;
Daer omme sijn u die selve woert
Soe bequame, sonder wanc,
Dat ghijs wet elken danc,
Die u gheerne daer mede quet;
Al waer hi in sonden belet
Ghi souten te ghenaden bringhen,
Ende voer uwen sone verdinghen.»
Dese bedinghe ende dese claghe
Dreef die sondersse alle daghe.
Si nam een kint in elke hant
Ende ghincker met doer tlant
In armoede, van stede te steden,
Ende levede bider beden.
Soe langhe dolede si achter dlant,
Dat si den cloester weder vant,
Daer si hadde gheweest nonne;
Ende quam daer savons na der sonne
In ere weduwen huus, spade,
Daer si bat herberghe doer ghenade,
Dat si daer snachts mochte bliven.
«Ic mocht u qualijc verdriven,»
Sprac die weduwe, met uwen kinderkinen;

Mi dunct dat si moede scinen.
Ruust u, ende sit neder,
Ic sal u deilen weder
Dat mi verleent onse here,
Doer siere liever moeder ere.»
Dus bleef si met haren kinden,
Ende soude gheerne ondervinden
Hoet inden cloester stoede.
«Segt mi,» seitsi, «vrouwe goede,
Es dit covint van ioffrouwen?»
«Jaet,» seitsi, «bi miere trouwen,
Dat verweent es ende rike.
Men weet niewer sijns ghelike:
Die nonnen diere abijt in draghen,
In hoerde nye ghewaghen
Van hen gheen gherochten,
Dies si blame hebben mochten.»

Die daer bi haren kinderen sat
Si seide: «Waer bi segdi dat?
Ic hoerde binnen deser weken
Soe vele van ere nonnen spreken,
Alsic verstoet in minen sinne
Soe was si hier costerinne.
Diet mi seide hine loech niet;
Hets binnen .xiiij. iaren ghesciet
Dat si uten cloester streec,
Men wiste noyt waer si weec,
Oft in wat lande si inde nam.»
Doen wert die weduwe gram
Ende seide: «Ghi dunct mi reven:
Derre talen seldi begheven
Te segghene vander costerinnen,
Oft ghi en blijft hier niet binnen.
Si heeft hier costersse ghesijn

.Xiiij. iaer den termijn,
Dat men haers noyt ghemessen conde
In alden tiden ene metten stonde,
Hen si dat si waer onghesont.
Hi ware erger dan een hont,
Diere af seide el dan goet;
Si draghet soe reynen moet
Die eneghe nonne draghen mochte.
Die alle die cloesters dore sochte,
Die staen tusschen Elve ende der Geronde,
Ic wane men niet vinden en conde
Na ghene die gheesteliker leeft,
Die alsoe langhe hadde ghesneeft.»

Dese tale dochte haer wesen wonder,
Ende seide: «Vrouwe, maect mi conder
Hoe hiet haer moeder ende vader?»
Doe noemesise beide gader.
Doen wiste si wel dat si haer meende.
Ay God, hoe si snachs weende
Heymelike voer haer bedde!
Si seide: «Ic en hebbe ander wedde
Dan van herten groot berouwe;
Sijt in mijn hulpe, Maria, vrouwe,
Mijn sonden sijn mi soe leet,
Saghic enen hoven heet,
Die in groten gloyen stonde,
Dat die vlamme ghinghe uten monde,
Ic croper in met vlite,
Mochtic mier sonden werden quite.
Here, ghi bebt wanhope verwaten,
Daer op willic mi verlaten.
Ic ben, die altoes ghenade hoept,
Al eest dat mi anxt noept
Ende mi bringt in groten vare.

En was nye soe groten sondare,
Sint dat ghi op ertrike quaemt
Ende menschelike vorme naemt,
Ende ghi aen den cruce wout sterven,
Sone lieti den sondare niet bederven;
Die met berouwenesse socht gnade
Hi vantse al quam hi spade,
Alst wel openbaer scheen
Den enen sondare vanden tween,
Die tuwer rechter siden hinc.
Dats ons een troestelijc dinc,
Dat ghine ontfinc onbescouden;
Goet berou mach als ghewouden;
Dat maghic merken an desen.
Ghi seit: «Vrient du salt wesen
Met mi heden in mijn rike,
Dat segghic u ghewaerlike.»
Noch here waest openbare
Dat Gisemast, die mordenare,
Ten lesten om ghenade bat:
Hine gaf u weder gout no scat,
Dan hem berouden sine sonden.
U ontfermecheit en es niet te gronden
Niet meer dan men mach
Die zee uut sceppen op enen dach
Ende droghen al toten gronde.
Dus was nye soe grote sonde,
Vrouwe, u ghenaden en gaen boven,
Hoe soudic dan sijn verscoven
Van uwer ontfermecheit,
Ocht mi mijn sonden sijn soe leit?»

Daer si lach in dit ghebede
Quam een vaec in al haer lede,
Ende si wert in slape sochte.

In enen vysioen haer dochte
Hoe een stemme aen haer riep
Daer si lach ende sliep:
«Mensche, du heves soe langhe gecarmt
Dat Maria dijns ontfarmt;
Want si heeft u verbeden.
Gaet inden cloester met haestecheden:
Ghi vint die doren open wide,
Daer ghi uut ginges ten selven tide
Met uwen lieve, den ionghelinc,
Die u inder noet af ghinc.
Al dijn abijt vinstu weder
Ligghen opten outaer neder:
Wile, covele ende scoen
Moeghedi coenlijc ane doen,
Des danct hoeghelike Marien.
Die slotele vander sacristien,
Die ghi voer tbeelde hinct
Snachs, doen ghi uut ghinct,
Die heeft si soe doen bewaren,
Datmen binnen .XIIII. jaren
Uwes nye en ghemiste,
Soe dat yemen daer af wiste.
Maria es soe wel u vrient,
Si heeft altoes voer u ghedient
Min no meer na dijn ghelike,
Dat heeft de vrouwe van hemelrike,
Sonderse, doer u ghedaen.
Si heet u inden cloester gaen;
Ghi en vint nyeman op u bedde
Hets van Gode dat ic u quedde.»

Na desen en waest niet lanc
Dat si uut haren slape ontspranc;
Si seide: «God, gheweldechere,

En ghehinct den duvel nemmermere
Dat hi mi bringhe in mere verdriet
Dan mi nu es ghesciet.
Ochtic nu inden cloester ghinghe
Ende men mi over dieveghe vinghe
Soe waric noch meer ghescent
Dan doen ic ierst rnmde covent.
Ic mane u, God die goede,
Dor uwen pretiosen bloede,
Dat uut uwer ziden liep,
Ocht die stemme die aen mi riep
Hier es comen te minen baten,
Dat sijs niet en moete laten,
Si en come anderwerf tot hare,
Ende derde werven openbare,
Soe dat ic mach, sonder waen,
Weder in minen cloester gaen.
Ic wilre om benedien
Ende loven altoes Marien.»

Sanders snachs, moghedi horen,
Quam haer een stemme te voren,
Die op haer riep ende seide:
«Mensche, du maecs te langhe beide,
Ganc weder in dinen cloester,
God sal wesen dijn troester.
Doet dat Maria u ontbiet,
Ic ben haer bode en twivels niet.»
Nu heefsise anderwerf vernomen
Die stemme tote haer comen,
Ende hietse inden cloester gaen;
Nochtan en dorst sijs niet bestaen.
Der derder nacht verbeyt si noch
Ende seide: «Eest elfs ghedroch,
Dat mi comt te voren,

Soe maghic cortelike scoren
Des duvels ghewelt ende sine cracht,
Ende ocht hire comt te nacht,
Here, soe maecten soe confuus,
Dat hi vare uten huus,
Dat hi mi niet en moete scaden.
Maria, nu staet mi in staden,
Die ene stemme ane mi sint
Ende hiet mi gaen int covint;
Ic mane u, vrouwe, bi uwen kinde,
Dat ghise mi derdewerven wilt sinden.»

Doen waecte si den derden nacht:
Een stemme quam van Gods cracht
Met enen over groten lichte
Ende seide: «Hets bi onrechte
Dat ghi niet en doet dat ic u hiet;
Want u Maria bi mi ontbiet,
Ghi moecht beiden te lanc;
Gaet inden cloester sonder wanc,
Ghi vint die doren op ende wide ontdaen;
Daer ghi wilt moghedi gaen,
U abijt vindi weder
Ligghende opten outaer neder.»
Als die stemme dit hadde gheseit
En mochte die zondersse, die daer leit,
Die claerheit metten oghen wel sien.
Si seide: «Nu en darf mi niet twien,
Dese stemme comt van Gode,
Ende es der maghet Marien bode,
Dat wetic nu sonder hone.
Si comt met lichte soe scone,
Nu en willics niet laten:
Ic wille mi inden cloester maken;
Ic saelt oec doen, in goeder trouwen,

Opten troest van onser vrouwen,
Ende wille mijn kinder beide gader
Bevelen Gode onsen vader,
Hi salse wel bewaren.»
Doen toech si ute al sonder sparen
Haer cleder, daer sise met decte
Heymelike, dat sise niet en weete.
Si cussese beide aen haren mont;
Si seide: «Kinder, blijft ghesont:
Op den troest van onser vrouwen
Latic u hier in goeder trouwen;
Ende hadde mi Maria niet verbeden
Ic en hadde u niet begheven
Om al tgoet dat Rome heeft binnen.»
Hoert wes si sal beghinnen.

Nu gaet si met groten weene
Ten cloester waert moeder eene.
Doen si quam inden vergiere
Vant si die dore ontsloten sciere.
Si ghincker in sonder wanc:
«Maria, hebbes danc,
Ic ben comen binnen mure,
God gheve mi goede aventure.»
Waer si quam vant si die dore
Al wide open ieghen hore:
In die kerke si doe trac.
Heymelike si doe sprac:
«God, here, ic bidde u met vlite,
Hulpt mi weder in minen abite,
Dat ic over .XIIII. iaer
Liet ligghen op onser vrouwen outaer,
Snachs doen ic danen sciet!»
Dit en es gheloghen niet,
Ic segt u sonder ghile,

Scone, covele ende wile
Vant si ter selver stede weder,
Daer sijt hadde gheleit neder.
Si traect an haestelike
Ende seide: «God van hemelrike,
Ende Maria, maghet fijn,
Ghebenedijt moetti sijn;
Ghi sijt alre doghet bloeme!
In uwen reine magedoeme
Droeghedi een kint sonder wee,
Dat here sal bliven emmermee.
Ghi sijt een uut vercoren werde;
U kint maecte hemel ende erde.
Dese ghewelt comt u van Gode
Ende staet altoes tuwen ghebode.
Den here, die ons broeder,
Moghedi ghebieden als moeder,
Ende hi u heten lieve dochter:
Hier omme levic vele te sochter.
Wie aen u soect ghenade
Hi vintse, al comt hi spade.
U hulpe die es alte groet;
Al hebbic vernoy ende noet,
Hets bi u gewandelt soe,
Dat ic nu mach wesen vroe;
Met rechte maghic u benedien.»
Die slotele vander sacristien
Sach si hanghen, in ware dinc,
Vor Marien, daer sise hinc.
Die slotele hinc si aen hare
Ende ghinc ten core, daer si clare
Lampten sach berren in allen hoeken.
Daer na ghinc si ten boeken
Ende leide elc op sine stede,
Alsi dicke te voren dede;

Ende si bat der maghet Marien
Dat sise van evele moeste vrien
Ende haer kinder, die si liet
Ter weduwen huus in zwaer verdriet.
Binnen dien was die nacht ghegaen,
Dat dorloy begonste te slaen,
Daermen middernacht bi kinde.
Si nam cloc zeel biden inde
Ende luude metten so wel te tiden,
Dat sijt hoerden in allen ziden.
Die boven opten dormter laghen
Die quam alle sonder traghen
Vanden dormter ghemene.
Sine wisten hier af groot no clene;
Si bleef inden cloester haren tijt
Sonder lachter ende verwijt;
Maria hadde ghedient voer hare
Ghelijc of sijt selve ware.
Dus was die sonderse bekeert
Maria te love, die men cert,
Der maghet van hemelrike,
Die altoes ghetrouwelike
Haren vrient staet in staden
Alsi in node sijn verladen.

Dese iotfrouwe, daer ic af las,
Es nonne alsi te voren was.
Nu en willic vergheten niet
Haer twee kindere, die si liet
Ter weduwen huus in groter noet.
Si en hadden ghelt noch broet:
In can u niet vergronden,
Doen si haer moeder niet en vonden,
Wat groter rouwe datsi dreven.
Die weduwe ghincker sitten neven;

Si hadder op ontfermenisse.
Si seide: «Ic wille toter abdisse
Gaen met desen .ij. kinden,
God sal hare int herte sinden
Dat si hen goet sal doen.»
Si deden ane cleder ende scoen,
Si ghincker met in covent,
Si seide: «Vrouwe, nu bekent
Den noet van desen tween wesen:
Die moeder heefse met vresen
Te nacht in mijn huus gelaten
Ende es ghegaen hare straten,
Ic en weet west noch oest.
Dus sijn die kinder onghetroest;
Ic hulpe hen gheerne wistic hoe.»
Die abdisse spracker toe:
«Houtse wel, ic saelt u lonen,
Dat ghijs u niet en selt becronen
Na dat si u sijn ghelaten.
Men gheve hen der caritaten
Elcs daghes om Gode.
Sint hier daghelijcs enen bode,
Die hen drincken hale ende eten.
Gheberst hen yet laet mi weten.»
Die weduwe was vroe
Dat haer comen was alsoe.
Si nam die kinder met hare
Ende hadder toe goede ware.
Die moeder, diese hadde ghesoghet,
Ende pine daer om ghedoeghet,
Haer was wel te moede
Doen sise wiste in goeder hoede,
Haer kinder, die si begaf
In groeter noet ende ghinc af.
Sine hadde vaer no hinder

Voert meer om hare kinder.
Si leide vort een heylech leven;
Menech suchten ende beven
Hadsi nacht ende dach;
Want haer die rouwe int herte lach
Van haren quaden sonden,
Die si niet en dorste vermonden
Ghenen mensche, no ontdecken,
Noe in dichten oec vertrecken.

Hier na quam op enen dach
Een abt, diese te visenteerne plach
Eenwerven binnen den iare,
Om te vernemen oft daer ware
Enech lachterlike gheruchte,
Daersi blame af hebben mochte.
Sdaghes als hire comen was
Lach die sonderse ende las
Inden coer haer ghebet,
In groter twivelingen met.
Die duvel becorese metter scame
Dat si haer sondelike blame
Vore den abt niet en soude bringhen.
Alsi lach inder bedingben
Sach si hoe dat neven haer leet
Een ionghelinc met witten ghecleet;
Hi droech in sinen arm al bloet
Een kint, dat dochte haer doet.
Die ionghelinc warp op ende neder
Enen appel ende vinken weder
Vor tkint, ende maecte spel.
Dit versach die nonne wel,
Daer si in haer ghebede lach;
Si seide: «Vrient, oft wesen mach
Ende of ghi comen sijt van Gode,

Soe manic u bi sine ghebode
Dat ghi mi segt ende niet en heelt
Waerom ghi voer dat kint speelt
Metten sconen appel roet,
Ende het leet in uwen arm doet,
U spel en helpt hem niet een haer.»
«Seker, nonne, ghi segt waer,
En weet niet van minen spele,
Weder luttel no vele,
Hets doet, en hoert no en siet.
Al des ghelike en weet God niet
Dat ghi leest ende vast;
Dat en helpt u niet een bast,
Hets al verloren pine
Dat ghi neemt discipline.
Ghi sijt in sonden soe versmoert
Dat God u beden niet en hoert
Boven in sijn rike.
Ic rade u haestelike
Gaet ten abt uwen vader
Ende verteelt hem algader
U sonden al sonder lieghen.
Laet u den duvel niet bedrieghen.
Die abt sal u absolveren
Vanden sonden die u deren;
Eest dat ghise niet en wilt spreken
God salse zwaerlike an u wreken.»
Die iongheline ghinc ute haer oghen
Hine wilde haer nemmer vertoghen.
Dat hi seide heeft si verstaen.
Smorghens ghinc si alsoe saen
Ten abt ende bat dat hi hoerde
Haer biechte van worde te worde.
Die abt was vroet van sinne
Hi seide: «Dochter, lieve minne,

Des en willic laten niet,
Bepeinst u wel ende besiet
Volcomelijc van uwen sonden.»
Ende si ghinc ten selven stonden
Den heyleghen abt sitten neven
Ende ontdekten (hem) al haer leven,
Ende haer vite van beghinne,
Hoe si met ere dulre minne
Becort was soe uter maten,
Dat si moeste ligghen laten
Haer abijt met groten vare
Eens snachts op onser vrouwen outare,
Ende rumede den cloester met enen man,
Die twee kindere aen hare wan.
Al dat haer ye was ghesciet
Dies ne liet si achter niet;
Wat si wiste in haer herte gront
Maecte si den abt al cont.
Doen si ghebiecht hadde algader
Sprac dabt die heyleghe vader:
«Dochter, ic sal u absolveren
Vanden sonden die u deren,
Die ghi mi nu hebt ghelijt.
Gheloeft ende ghebenedijt
Moet die moeder Gods wesen.»
Hi leide haer op thoeft met desen
Die hant, ende gaf haer perdoen.
Hi seide: «Ic sal in een sermoen
U biechte openbare seggen,
Ende die soe wiselike beleggen,
Dat ghi ende u kinder mede
Nemmermeer te ghere stede
Ghenen lachter en selt gheerigen;
Het ware onrecht soudement swigen,
Die scone miracle, die ons here

Dede doer siere moeder ere.
Ic saelt orconden over al.
Ic hope datter noch bi sal
Menech sondare bekeren
Ende onser liever vrouwen eren.

Hi deet verstaen den covende
Eer hi thuus weder wende
Hoe ere nonnen was ghesciet;
Maer sine wisten niet
Wie si was; het bleef verholen.
Die abt voer Gode volen.
Der nonnen kinder nam hi beide
Ende vorese in sijn gheleide.
Grau abijt dedi hen an,
Ende si worden twee goede man.
Haer moeder hiet Beatrijs.
Loef Gode ende prijs,
Ende Maria, die Gode soghede,
Ende dese scone miracle toghede.
Si halp haer uut alre noet.
Nu bidden wi alle, cleine ende groet,
Die dese miracle horen lesen
Dat Maria moet wesen
Ons vorsprake int soete dal,
Daer God die werelt doemen sal.

AMEN.

AANTEEKENINGEN.

Vs. 95. *Ierst* mochte. Ik zou hier liever lezen: «soe hi *seerst* mochte,» *zoo spoedig hij kon*. Hiervoor pleiten vele voorbeelden uit andere schrijvers, b. v. in den roman van Ferguut vs. 331:

(F) quam
Ten knapewaert so hi *seerst* mochte.

Vs. 114. *Ic ben, die troest ane u begheert*. Deze spreekwijze voor het eenvoudige «*ic beghere troest ane u*, was bij onze ouden zeer gewoon; ook in ons stuk komt het meermalen voor, b. v. vs. 633:

Ic ben, die altoes ghenade hoept

Vs. 127. *Moete* — — *verdoemen*. Men zou welligt denken dat deze onkiesche uitdrukking alleen om des rijms wille onzen dichter ontschoten was; evenwel dient aangemerkt, dat volgens de zeden der middeneeuwen dit woord niet als *onhovesch* gold; immers in den Trojaenschen oorlog (door Blommaert uitgegeven in de Oud Vlaemsche gedichten) leest men, dat Andromache, toen Hector ten strijde toog, na alles in het werk gesteld te hebben om hem van zijn besluit terug te brengen, eindelijk den jongen Astyanax voor 's vaders voeten werpt en uitroept (vs. 2495):

Verwoet wulf, *verdoemt ries*,
En ontfarmt u niet dies.

En evenwel was zij, naar luid van vs. 2275, eene vrouw *edel ende wel gheboren* en *van hovescheiden*.

Hovesch nu stond tegen over *dorper*, hetgeen van alle slechte hoedanigheden gebruikt werd (zie Aanteek. op Maerl. Sp. Hist. 2 D. bl. 97 volgg.), *hovesch* was dus al wat goed, schoon en edel is. Men moet dit evenwel naar den geest dier tijden uitleggen; want in de middeneeuwen bleef men *hovesch* al pleegde men daden, die naar onze zeden tot de ergste *dorpernie* zouden gerekend worden. Zoo lezen wij b. v. in den roman van Ferguut van eene jonkvrouw, die den nacht bij een ridder doorbragt in zijne tent, en zijn *lief* genaamd wordt; en evenwel heet zij daar:

— — Een maghet fiere,
Scone, *hovesch*, ende goedertiere.

In het fraaije gedicht: De Borchgravinne van Vergi, (bij Blommaert Oud Vl. ged. bl. 57 volgg.) leest men, dat zeker ridder eene gehuwde vrouw bemint, weder bemind wordt, en werkelijk volgens onze zeden de ergste *dorperlychede pleghede*, blijkens vs. 100—104 en vooral 531—554, en evenwel wordt hij vs. 44 genoemd:

Al te vroom — ende coene,
Ende hovesch in al sinen doene.

Hovesceit werd weldra alleen de galanterie, zoo als Diederic van Assenede zelf zegt in zijnen Flor. en Blanc. vs. 72:

Hoveschen clerken,
Ende hoveschen ridderen, ende hoveschen vrouwen,
Dat sijn, die minnen met rechter trouwen,
Ende immer der minnen sijn onderdaen.

Hoe ver dit zelfs gaan kon blijkt uit L. van Velthem, die bl. 334 verhaalt, dat Keizer Hendrik te Pisa bij uitnemendheid werd onthaald,

Ja, die vrouwen, overwaer,
Die daer waren in die stat,
En wouden niet ontsecgen dat,
Wat dat hem die ridders baden:
Si en dadent daer al sonder beraden
Van haren man, te meniger stede.
Ja, al waest leet oec mede,
Nochtan dadense hem gerne lieve.
Gi wet wel waer ic op dit brieve,
Al ne secgict niet al uut;
Ic mene also alse die bruut
Den brudegoem te diene pleget,
Dit en was hem niet ontseget.

En dat dit niet vreemd klonk of schandelijk blijkt daaruit, dat onze pastoor er op laat volgen:

Die yoye ende dat spel,
Dat daer maken die scone vrouwen
Dat verblijt my, ter rechter trouwen,
In mijn herte nu ter stede.

Ja, hij durft er zelfs bijvoegen, dat hij dit verhaal zoo breedvoerig behandeld had:

Omdat hem die vrouwen te bat'
Horen selen, die dit lesen.

Dan, al genoeg, misschien komen wij in den loop dezer aanteekeningen nog op de middeneeuwsche zedelijkheid terug.

Vs. 135. *Goede cleder* enz.

Over de kleederdragten in de middeneeuwen is bij ons te lande nog zoo weinig bekend, dat wij deze gelegenheid niet willen laten voorbijgaan er iets, al is het dan ook weinig van te zeggen. Ik zal vooraf die plaatsen uit ons gedicht bijeen zetten, die hierover eenige uitkomst geven, en wel vooreerst wat het vrouwentooisel aangaat; vs. 137 worden genoemd:

Mantel, roc ende sercoet.

Daarbij noemt onze dichter vs. 169 nog een *caproen goet* (zoo als ik meen te moeten lezen in plaats van *groet*, dat het HS. heeft), welk alles volgens vs. 136 en 171 was:

Na recht ghevoedert wel.

En welks kleur was *blau ende scaerlaken* (vs. 167). Verder worden genoemd, vs. 175:

Messe, gordele ende almoniere,
Huven, vingherline van goude.

Voorts leest men, vs. 277, van *cousen* en van *scoen cordewane*, en vs. 281 van

Hoet cleder van witter ziden
Die si op haer hoeft *hinc*.

En nu, trachten wij in het algemeen de kleeding der vrouwen te beschrijven.

Het hoofdhaar schijnen zij in lange vlechten gedragen te hebben, die met zijde of gouddraad omstrikt op den rug nederhingen of opgebonden waren, Wigalois vs. 7411:

Uber die maentel hiengen
Is zopfe verre hin zetal,
Wol bewunden uber al
Mit borten und mit siden.

En in denzelfden roman vs. 864:

Ir zöpfe waren gebunden,
Mit golde wol bewunden
Unz an des hares ende.

Terwijl uit diezelfde beschrijving, een weinig verder (vs. 877), blijkt, dat de *lokken* los om het voorhoofd speelden:

Is bra (braauw), brun, sleht, und smal.
Da bi hiengen ir zetal
Reike loke goltvar.

Op het hoofd droeg men voorts eene *huve*, volgens v. Wyn, Avondst. II, 136, een linnen kapsel; en soms een *wimpel*, dat is, *sluijer* 1), welke kapsels mede onder den misschien algemeenen naam van *hoetcleder, hoeftcleder* en *coverkief* (*couvre chef*), voorkomen, waarover men de *caproen* droeg, (die volgens van Wyn, t. a. pl. mannen en vrouwen van allerlei rang eigen was), of eenen *hoed*. Tot bewijs diene de volgende plaats uit den Trojaenschen Oorlog, medegedeeld door Ackersdijck 2), vs. 613:

Al die waerheit mochten verstaen
Die jonferen, als hem haer *hoet*
Of haer mantel niet wale stoet,
Of *wimpel* of *coverkief*.

De hoeden waren ook met vederen en edele metalen versierd: zoo leest men in den roman Wigalois van Wirnt von Gravenberch, (uit het begin der 13e eeuw), dat de edele jonkvrouw Larie had (vs. 1909):

Uf ir houbet einen hůt,
Der was von pfawen vedern gůt,
Mit rotem golde wol beleit.

Verder droegen de vrouwen een hemd van eene fijne en kostbare stof, misschien van zijde, zoo als het in Ferguut heet, vs. 1437:

Si stac ane haer hemde *sidijn*.

Van zulk een hemd heet het in Wigalois, vs. 767:

Ez was wiz sidin
Mit guldiner naete.

Daarover droeg men den *roc*, zie hier vs. 137, die met een gordel om het lijf was vastgemaakt, welke gordels gewoonlijk met

---

1) Zie mijn Specimen, exhibens L. v. Velthem, Chronici Lib. III, pag. 106a.

2) N. Werken der Maatsch. van Lett. I D. 1 St. bl. 201—236, ook in de Oud Vlaemsche Ged. uitg. door Blommaert, bl. 49 b.

goud en edelgesteenten prachtig waren afgezet, zoo als er een wordt beschreven in Wigalois, vs. 770, dien wij onzen lezeren gemakshalve zullen voorstellen met de woorden van den geleerden uitgever diens romans, F. G. Benecke, aldaar bl. 441: « Um den Leib, als Gürtel, eine Borte mit grossen Edelsteinen besetzt, zwischen denen Perlen angeheftet waren. Der Gürtel war mit *spaengeln*, goldenen Haken, in der Form von Thieren, zusammen gehaket, und über dem schlosse lag eine runde aus einem Smaragde gearbeitete Schnalle mit einem goldenen Adler auf Smelz-Grunde. Diese smaragdene Rinke sasz an der Seite, und vorn am Gürtel prangte ein Rubin von wunderbaren Kräften. »

Aan dezen gordel hing eene tasch, reeds door van Wyn t. a. pl. gemeld, bl. 137, en die wij weder vinden in den Wigalois, waar het vs. 5355 heet dat eene vrouw een mansgordel stal, en

Zesamme want si in als ein bal,
Das si im niht sehen liez.
In ir *biutel* si in stiez.

Deze tasch wordt door onzen dichter genoemd *almoniere*, in het Fransch *aumoniere;* voorkomende in La vie d'Isabelle, Soeur de St. Louis, bij Du Cange. p. 176, aangehaald door van Wyn in zijne Aanteeken. op Heelu, bl. 155, en in de Annales du règne de St. Louis, f.o, bl. 239. In het gedicht *wisen raet van vrouwen* (Belg. Museum, 3 D. bl. 110), wordt zij genoemd *aelmoesnier,* hetgeen Willems aldaar verklaart: *aelmoestassche.* Deze tasschen vervingen de zakken in de kleederen, en dienden, zoo als het woord uitwijst, vooral tot berging van geld. Verder droeg men aan den gordel mede een mes of dolk, blijkens vs. 175 van ons fabliau.

Over dit alles droeg men eenen langen mantel, die, even als de *roc*, met bont bezet was. Zoo leest men in den roman van Ferguut, van de Koningin (vs. 68):

Die eenen mantel van hermine
Hadde omme.
Die lijste (de rand) die was sabellijn,
Die alomme den mantel hinc

Op den mantel zullen wij, over de mannenkleeding sprekende, nader te rug komen.

De kleuren die men bezigde waren gewoonlijk bont en schitterend, zoo als ons reeds uit onzen dichter bleek, maar vooral rood; zoo leest men in Floris ende Blanch. vs. 1445, van

Goede cleder
Pellene, samite, *scarlaken* diere.

Zoo b. v. Wigalois vs. 9276.

Mit *rotem* samit gekleit
Was diu maget wolgetan.

En vs. 745:

Si trûc einen rok witen
Von zwein samiten.
— — — —
Der eine was *grůne* als ein gras,
Der ander *roter* varwe was.

En vs. 7303:

Vil gûtiu kleider hetens an
Von bunt und van samite,
An ietwederre site
Geteilet *gel* und *rot*.

Dat alles met bontwerk was afgezet blijkt mede uit het vorige.

Kousen eindelijk, en schoenen van fijn leder, soms van andere stoffen volmaakten het tooisel.

De weduwen evenwel schijnen ons toe een bijzonder kleed gedragen te hebben, zoo leest men in de rijmkronijk van Vlaanderen door Kausler uitgegeven, vs. 1050, van eene gravin van Vlaanderen:

Soe
Ontfinc die benedictie doe
Van den paeus, ende die cleeddese daer
Met *wedewen abite.*

(waartoe misschien vs. 78 aldaar ook te brengen is). J. Grimm zegt hierover in zijne Deutsche Rechts Alterthümer, bl. 452: «Carpentier merkt an, dasz im mittelalter die Königin witwe *blanca*, blanche hiesz, vielleicht weil sie weisse trauerkleider trug.» Hetgeen is overgenemen door Michelet in zijne Origines du droit Français, pag. 55.

En nu, om een goed denkbeeld van eene getooide middeneeuwsche edelvrouw te geven, gelooven wij onzen lezers geene ondienst te doen met den dichter van Wigalois voor ons te laten spreken, die ons de Koningin Larie aldus beschrijft (vs. 10527 volgg.):

Ouch sol ich vergezzen nieht,
Wie frouwe Larie was gekleit.
Als uns diu aventiure seit,
Ir schœne gegen der sunnen streit.

Ein hemde wiz als ein swan
Truͦc diu gespil der saelden an,
Daz was von siden kleine.
An ietwederm beine
Zwene schuͦhe von borten guͤt. —
. . . .
. . . .
Ein pfelle gelpfer danne ein gluͦt
Frouwen Larien was gesniten;
Dem was furrieren niht vermiten
Von haermin daz was blanc.
Ir rok, ir mantel, waren lanc,
Wol bezogen, und gesniten
Nach der Franzoiser siten;
Der mantel mit offener naete;
Nach richeit der waete,
Ein zobel umbe und umbe gienc;
Beidiu orte es bevienc
Swarz, gra und breit.
Diu frouwe het umbe sich geleit
Einen riemen von Iberne.
Als die liehten sterne
Daz edel gestein dar uffe lac.
Ein rubin, lieht alsam der tac,
Was zuͦ der rinchen wol ergraben,
Von golde ein trake dar uf erhaben.
Diu frouwe truͦc ein furspan
Da enwas niht me gesmides an
Niuwan ein dorn guldin;
Da mit haft si den busem in.
Daz furspan was ein edel stein
Der doch drier varwe schein.
Daz ein teil ein smaragde was
Gruͤner danne dehein gras;
Ein saphir was des andern schin;
Der dritte, ein edel rubin:
Zwene leuwen, und ein ar.
Also het gemeistert dar
Nach dem wunsche disin werch
Mit worten Wirnt von Gravenberch.
Der pfelle, den si ane truͦc,
Der was von golde guͦt genuͦc,
Geworchet in der heidenschaft;
Da ist der sinne hoͤchstiu kraft.

Zien wij thans wat wij aangaande de kleedij dar mannen bij onze oude schrijvers vinden opgeteekend.

Als hoofddeksel vinden wij gemeld den hoed; zoo heeft ZEGEVRIJT in het Nederd. fragment van het Nieb. lied vs. 37:

Enen hoet van sabele,

Terwijl het in den Wigalois vs. 1422, van eenen knaap heet:

Sin hůt der was gezieret
Mit blůmen und mit loube.

Verder droeg men een hemd, daar over een korten rok, soms *bliaut* genaamd, waarover men bij plegtige gelegenheden, of ook misschien eenvoudig als men uitging, een *sorcoet* of overkleed droeg, dat meer over de beenen nederhing.

Van HECTOR leest men (Troj. Oorl. bij BLOMMAERT, vs. 492):

Diere cleeder ende goede
Haddi aen, *roc* ende *sercoet*
Van eenen dieren samite roet,
Wel gewracht royele,
Daer in van goude lionele
Al gevoederd met ermine.

FERGUUT, vs. 992:

Doe bleef hi in den *roc* van sindale.

En vs. 1224:

In een bliaut bleef Ferguut
Al bloet staende van sindale.

Terwijl FERGUUTS kleeding als boerenjongen van minder pracht was, want (vs. 302):

Van calfvellen hi ane droech
Enen roc cort toten knien.

Voorts zal men uit deze voorbeelden kunnen oordeelen over de stoffen, waaruit die kleederen vervaardigd waren: *samijt* en *sindale* met *ermine* bij den rijken, *calfvellen* voor den verworpen landbouwer.

Samijt is fluweel, en sindaal dundoek, dus eene fijne kostbare stof. Ook schitterende, vooral roode, kleuren werden er niet aan gespaard, zoo als men in FLORIS ende BLANC. leest (vs. 844) van

Die bliaude purpersanguine,
Die mantele rodepelline.

Dat ook hier even als bij de vrouwen (zie boven) gestreepte stof gebezigd werd, blijkt uit de fragm. van den onbekenden ridderroman medegedeeld door Prof. MEIJER, Nalezingen enz., bl. 103, alwaar wij vs. 203 lezen van

Wel .xxx. graven tenen male,
Die gepareert waren wale;
Al gecleet met cinglatoene,
Roet gedeelt iegen groene.

Ik zeide dat men den *sorcoet* misschien alleen bij plegtige gelegenheden droeg, b. v. als men ten hove kwam; daartoe bragt mij eene plaats uit Heelu. Na den slag van Woeringen spijsden de Brabandsche edelen bij hunnen Hertog: toen men aan tafel zoude gaan (vs. 8865):

Daer sachmen menegen vromen
Man, in sijn wambeis al bloet
Comen te hove sonder sorcoet.

Want terwijl men streed waren hunne tenten en kleederen zoek geraakt. — Hieruit blijkt daarenboven dat men dit *sercoet* niet onder zijne wapenrusting droeg; zoo zagen wij ook dat Ferguut, toen hij zich ontwapend had, staan bleef in een enkel *bliaut*.

Aan deze rokken had men geene knoopen, en men moest dus op de volgende vreemdsoortige wijze daarin voorzien (Wigalois, vs. 699):

Sich kleit der herre Gawein
Mit wizzer linwaete.
Ein iuncfrouwe in do naete
In einen rok pfellin.

Waarop men vooral de aanteekening van Benecke zie, bl. 440.

Verder vind ik vermeld *hoselen* en *broeken;* de eerste droeg Ferguut, in den roman van dien naam vs. 304:

— Twee hoselen gebonden ant die.

En vs. 790 leest men:

Een witte *broec* ru alse .i. haer
Haddi ane, ende .ii. quade *scoen*.

Ook bij van Velthem leest men (4 B. c. 49, bl. 276):

Ende toter broec hem ontcleiden

Terwijl men in den Ferguut, vs. 2264, nog vindt:

Hemde ende broec hi ane tiet.

Dat de handschoenen door de mannen gedragen werden blijkt uit het 5e plaatje bij van Wyn, bl. 128, en ook van een knaap heet het in Wigalois, vs. 1428:

Hantschůhe vil wizze
Het er an den henden.

Over den *roc* en *sorcoet* droeg men den mantel, een kleedingstuk dat eene groote rol in het huisselijk leven in de middeneeu-

wen speelt, en dat mij toeschijnt uitsluitend eene dragt des adels geweest te zijn.

Zoo droeg HECTOR (Troj. oorl. vs. 951):

— Eenen mantel alsoe mede.

En FERGUUT vs. 992:

Een mantel hem an den hals hinc.

Maar niet alleen als men uitging, zoo als VAN WYN meent (Avondst. II, 128); maar ook in huis droeg men deze mantels, zelfs in het hoekje van den haard.

Toen FERGUUT met zekere jonkvrouw, GALIENE, in haars vaders kasteel was gegaan (vs. 1253):

Een bontel mantel ter vaert
Brocht men hem.

En vs. 783: FERGUUT

— Sat bi eenen grooten vierc,
Ende hadde omme heme den mantel diere,

dien hij had aangetogen zoodra hij ontwapend was, want (vs. 765):

Die joncfrouwe in die camere scoet
Enen mantel si halen ghinc,
Dien si omme den knape hinc,
Alse hi uit hadde sine wapinen al.

Wanneer men bij zeer aanzienlijke personen of vrouwen van rang kwam, was het *hovesceit* den mantel af te leggen; zoo leest men in Ferguut, vs. 991:

Ferguut groette den coninc,
Een mantel hem ane den hals hinc,
Wel vollec hine afdede;
Sijn waert leerde hem die hoveschede.

Zoo ook in Wigalois, vs. 8736:

Der grave kom gegangen
Fur sine frouwen Larien,
. . . .
Sinen mantel er von im gap.

Overigens droeg men den mantel bijna steeds; zelfs als men 's nachts onvoorziens ten bedde uit moest was de mantel het eerste waarnaar men greep; zie Ferguut, vs. 2265, 2311, enz.

De ridders droegen, zoo als bekend is, gouden sporen, zie b. v. Flor. en Blanc. vs. 1558 en Ferguut vs. 1082, of soms maar één spoor, als ik zou opmaken uit een oud stuk, bijgebragt door DU CANGE, Dissertation VII op Joinville, pag. 184, onder den titel van: Declaration des Harnois qui appartiennent pour armer un chevalier,

alwaar men onder anderen leest: «Item une chausse de mailles — — — et *uns esperons dorez*, qui sont attachez à une cordelette au tour de la jambe, afin que la malette ne tourne dessous le pied.»

En dan laat zich verklaren dat de Schepenen van Yperen ten jare 1336 den Hertoge van Vlaanderen ten geschenke gaven *een gouden spoor*, ter waarde van 42 stuivers 1). — Hierdoor zou de stelling van VAN LOON vervallen, die meent dat alleen vrij geboren mannen en nimmer ridders *ééne* spoor droegen 2); hoe het zij, uit de volgende plaats van den Ferguut schijnt men te mogen afleiden, dat men in huis zijnde de sporen afleide. Toen F. van een togtje te paard wederkeerde (3815):

Doe quamen hem die ioncfrouwe voren,
Ende wilden heme afdoen die sporen,
Die hi hadde ane sine voete.
Hi scamets hem, ende seide: soete,
Wart op, en ware gheen gevoech;
Hi deetse selve af. —

Hier eindigen wij deze reeds al te lange aanteekening, die misschien weinig bevat, maar waaruit men toch mag opmaken dat, zoo er meerdere bronnen, vooral romans, werden bekend gemaakt, men niet meer VAN WYNS gevoelen 3) zou behoeven te deelen, dat onze oudste schrijvers niet veel van de middeneeuwsche kleederdragten zeggen.

Vs. 258. Hets u vrient, *dat* ghi hier siet.

Dikwijls volgt op een mannelijk zelfstandig naamwoord bij onze ouden het betrekkelijk voornw. in het onzijdig geslacht, b. v. MAERLANT, Leven van St. Frans. HS. vs. 257:

Hi voer daer hem te zine stoet;
Enen ridder, *datti* gemoet,
Edel, arem, qualike gecleet, enz.

Hetzelfde is reeds opgemerkt door HUYDECOPER, Proeve van T. en D. I, bl. 234 en 303. Vergelijk ook REIZIUS, Belga Graecissans, pag. 317 (de nominum constructione).

1) Messager des Arts et Sciences de la Belgique, 1836, tom. 4.
2) Aloude Begeeringswijs van Holland, IV, 341.
3) Avondstonden, II, 126.

Vs. 289. Hi settese *voer* hem int ghereide.

Dit is opmerkelijk, omdat men gewoonlijk leest van jonkvrouwen, die *en croupe* zitten.

Vs. 320. Lief, en liete *enz.* Voor *en* zoude ik liever lezen *in*, d. i. *ic en*, zie HUYDECOPER op Stoke, I. D. bl. 56—57.

Vs. 346.

Beeten op tfelt,
Ghelijc enen wive, die wint ghelt
Dorperlijc met haren lichame.

Vergelijk hier vs. 449:

Ic moet gaen dorden noet
Buten der stat op tfelt
Ende winnen met minen lichame ghelt.

Men zou daaruit besluiten dat oudtijds de vrouwen, die tot de dienst der vaga Venus verlaagd waren, gedwongen werden haar schandelijk bedrijf buiten de stads wallen uit te oefenen. Daarmeê schijnt in te stemmen het oud gebruik dat ons sommige stadskeuren doen kennen, b. v. te Amsterdam, waar zij gebannen waren op *der Stedenye grafte uptie veste.* (Zie WAGENAAR, Geschiedenis van Amsterdam, f.o III. bl. 42, col. 1; even zoo te Utrecht, zie MATTHAEI Analecta, I, pag. 433.

Tegen de uit onzen schrijver bijgebragte voorbeelden staat echter een ander uit MAERLANTS Spieg. Hist. I. D. bl. 270, vs. 11a, en mede een uit L. VAN VELTHEM (3 B. Cap. 48), van eene vrouw die op den Pont neuf te Parijs met een ridder *gemene was.* En bovendien uit onzen MAERLANT blijkt, dat men de onzedelijkheid vrij openlijk pleegde, want in zijne Naturen Bloeme (HS. f.o 34a) van de kemels sprekende, zegt hij, dat wanneer zij zoeken te paren:

Danne sijn si in heimelichede.
Scaemdi, mensche, van dinen seden!
Alstu souds soeken dijn ghenoet,
Dattu die laets sien al bloet.

Maar wil men meer en doorslaander bewijzen van de losheid der middeneeuwsche zeden, men leze het 66e hoofdstuk van 't VII boek van MAERLANTS Spiegel (2 D. bl. 230), of aldaar bladz. 275, waar een voorbeeld wordt bijgebragt van ouders, die hunne

maagdelijke dochter, met een schandelijk oogmerk, voor zekere som aan eenen ridder afstonden. Ja zoo ver ging de zedelijke onreinheid, dat men gedurende meer dan 200 jaren zelfs tafelgebakken gebruikte, die « les formes les plus obscènes, et les noms les plus infâmes » hadden 1).

En reeds in de vroegste jeugd was men met die onzedelijkheid besmet, zoo als mede MAERLANT getuigt, Nat. Bloeme, HS. f.° 27 *b:*

Maer nu al heden
So es die quaetheit so verheven,
Datter lettel suver leven
Tote dat si tot dien dagen comen,

en dat is, blijkens eenige voorgaande verzen, den ouderdom van 15 jaren.

Vandaar dan ook dat, niet tegenstaande men over het algemeen vroeg schijnt gehuwd te zijn 2), het aantal bastaarden, dat de edelen hadden, ja, waarop zij roem droegen, zoo verschrikkelijk groot was.

Men leze slechts een of andere kronijk, b. v. die van JAN VAN HEELU, en men zal verwonderd zijn daar het woord bastaerd zoo dikwijls te vinden.

En niet alleen de leken waren onzedelijk, maar de monniken, priesters en hooge geestelijken, gingen hen dikwijls daarin voor. Zie b. v. de geschiedenis van HENDRIK VAN GELDER, bisschop van Luik, bij HOCSEMIUS (Cap. VII tot X) 3), of in de vertaling bij VAN WYN, Aanteek. op HEELU, bl. 153, alwaar deze geleerde aldus eindigt: « Ik teeken dit onder anderen aan voor hen, die van meening zijn dat men in den *goeden ouden tijd* deugdzamer leefde dan nu. Die den voet op den drempel der middeleeuw-

---

1) Zie LE GRAND D'AUSSY, vie privée des Français éd. 2a. tom. 2, pag. 303; en vergelijk vooral de aanteekening aldaar bl. 304—305, van DE ROCQUEFORT.

2) MAERLANT, Nat. Bloem. HS. f.° 27b.

Gans ende salich raet waer dit dan,
Datmen huwelec wilde sparen
Al tote .xxij. iaren,
Danne sijn zenewen ende been
Bede volcomen over een,
Ende die wasdoem es so volcomen;
Plagemens het soude der werelt vromen.

3) Apud CHAPEAVILLUM, gesta pontificum Leodiensium, Tom II.

sche historie gezet heeft ziet dadelijk beter en ijst van de losbandigheid.»

Een ander voorbeeld levert de Utrechtsche Bisschop PHILIPS VAN BOURGONDIE, van wien eene hoogstbegaafde vrouw zeer juist gezegd heeft 1): «Hij had minnaressen gehad en bastaardzonen. Geen groot vergrijp in zijnen tijd tegen de zeden, voor een' ridder, die daarenboven krijgsman was; Hertog PHILIPS VAN BOURGONDIE had de zijnen erkend en liet ze opgroeijen nevens den wettigen broeder: zoo ook deed menig adellijk Heer, en het kwetste niemand, slechts voor een Bisschop klonk alles een weinig hard.»

Vs. 359. Alsic bi u ben al naect
Op een bedde wel ghemaect *enz.*

De geleerde heer J. H. HALBERTSMA, heeft reeds betoogd dat het naakt slapen eene gewoonte was in de middeneeuwen 2); dit gevoelen willen wij hier met eenige voorbeelden uit onze schrijvers staven. De twee plaatsen door den geleerden schrijver bijgebragt uit Ferguut worden vooral bevestigd door de volgenden, waar het met zoo vele woorden staat uitgedrukt; REINAERT DE VOS, vs. 1245:

Die pape
Quam ute sinen bedde moedernaect.

MELIS STOKE, VIII B., vs. 1189:

Entie viande vloen met desen
Vanden bedde al moeder naket.

MAERLANT, Spieg. Hist. I. D. bl. 255, vs. 8:

Demosthenes, die hem sieo maect
Ende ginc te bedde al naect.

De bedden waarop men sliep waren volgens VAN WYN, t. a. p. van zeer kostbare stoffen; de lakens waarmede zij bedekt waren worden genoemd *linlaken;* Ferguut vs. 950:

---

1) Mejufvr. A. L. G. TOUSSAINT, Het Huis Lauernesse, I, 204. Men zal het misschien vreemd vinden, dat ik hier eenen roman durf aanhalen; maar al wie dit uitstekend werk gelezen heeft zal met mij instemmen, dat ook de strengste geleerde het zich niet tot oneer zou kunnen rekenen de schrijver te zijn der juiste en hoogstbelangrijke wenken over geschiedenis en oudheidkunde, die daarin zoo menigvuldig voorkomen. Als voorbeeld zij het genoeg hier het IX Hoofdstuk aan te halen, waar de schrijfster eene uitmuntende karakterschildering geeft van bovengemelden bisschop: een tafereel den schrandersten man en historieschrijver waardig.

2) Letterkundige Naoogst, bl. 28—30.

Daer lach een bedde pellorijn
Ende twee *linlaken* sidijn,
Daer men op leide dien knape.

Zoo ook in het MHD., Wigalois, vs. 3481:

Vil manech gût kulter was
Uf das loub gedechet.
Dar uf waren gestrechet
Vil wizzin *lilachen*.

Dat verder die bedden met stroo waren gevuld zou men mogen opmaken uit STOKE, IX B. vs. 392, die van de paarden in een hongersnood zegt:

Si aten vanden bedde tstro.

Nu eenmaal op het kapittel van dagelijksche gewoonten zijnde, zal wel niemand het mij ten kwade duiden er eenige meerderen bij te voegen, en den dag met een middeneeuwsch ridder door te loopen.

Was men ontwaakt (ontsprongen) en opgestaan, hetgeen met zonsopgang plaats had, dan kleedde men zich en wiesch zich eerst daarna; b. v. FERGUUT, vs. 252 volgg.:

Teerst dat die dach gerake
Was, wart op die goede man,
Ende dede sine cleder an.
Alse hi gereet was, wildi dwaen.
Men brochte hem dat water saen
In .II. guldine beckine,
Ende ene dwale purperine;
Hi dwoech.

Voorts ging men ter mis, en ontbeet na den afloop. Ferguut, vs. 5313:

Smorgens als die sonne op ghinc
Stont op Artuer die coninc,
Ghinc messe horen in die kerke.
. . . .
Die coninc Artuer voer te hove
Ontbeet een luttel.

Evenzoo in Wigalois, vs. 4430; nadat deze de mis gehoord had:

Dar nach schiere kom ein bot,
Der hiez in enbizzen gan.
Der imbiz was vil schier getan;
Ringiu spise was im bereit
Ze siner grozzen arbeit.

Den morgen bragt men door met spelen, vooral met het

schaakspel, het geliefkoosde tijdverdrijf der middeleeuwen. Ferguut, vs. 981:

Die coninc was van messe comen
Een scaecbert haddi genomen
Ende souden scaec hebben gaen spelen.

Flor. en Blancefl. vs. 2714:

Smerghens
Ten scake ghinghen si sitten neder.

Het schaak- of dobbelspel vulde al de ledige oogenblikken der edelen aan, zoo als wij straks zullen zien, ja, het eerste werd onder de 7 *probitates* gerekend, welke waren: «equitare, natare, sagittare, cestibus certare, aucupare, scacis ludere, versificari (zie HOFFMANNS Horae Belg. III, pag. 120—121).

Een schaakspel van ijvoor vindt men vermeld in Flor. en Bl. vs. 2700. 1).

Men brachte hem een scaec van ijvorenbene.

De stukken heeten aldaar: *coninc*, *coninghinne*, *oude* (ons raadsheer), vs. 2751; *roc* (rots, ons toren), vs. 2745; *ridder* (ons paard), vs. 2745; *vent* (ons pion), vs. 2746; terwijl men een zet noemde eene *dracht*, vs. 2750. 2).

Men bragt het overige van den dag door met zich *te meijen*, d. i. te vermaken, doch voornamelijk in de beteekenis van *wandelen*. B. v. Ferguut, vs. 4414:

Hi ghinc hem meijen in dat gras.

En vs. 1160:

Enen ridder, die op sine hant
Hilt enen edelen valcke diere
Ende meide hem op (d. i. langs) die riviere.

Borchgr. van Vergi vs. 65, heet het van twee gelieven:

In eenen bogaert, daer hi plach
Dic te gane in den dach
Alse ofte si hem vermeijen gingen.

Dit had soms te voet plaats, soms te paard: in dit laatste geval werden de paarden der vrouwen door de ridders bij den toom geleid, zoo als op te maken is uit vele voorbeelden in den Wigalois, waarvan ik er kortheidshalve slechts een paar zal aanstip-

---

1) Over *Scaecspel*, zie HUYDECOPER op Stoke, 2 D. bl. 524.
2) Vergelijk hier vooral HOFFMANNS Horae Belg: III, bl. 121.

pen, b. v. vs. 8874, 8921, 9005, enz. 1). Dit noemde men in 't Duitsch *zoumen*, d. i. *toomen*. Zie het woordenboek van Benecke op dit woord, benevens dat van A. Ziemann.

Hoe de vrouwen te paard mogen gezeten hebben is niet duidelijk; in de thans nog gebruikelijke houding wordt gravin Ada afgebeeld op een zegel bij Kluit Historia Critic. II, pars 1, pag. 288. Maria evenwel, vrouw van Willem I, zit als een man te paard op een zegel van 1223, zie t. a. p. tegen over p. 363.

Wat den dos der paarden betreft, die men bereed, deze zal het best blijken uit de beschrijving die Diederic van Assenede er van geeft in zijn Flor. en Bl. vs. 1487 volgg.:

Die coninc dede bringhen een teldende paert
Al ghesadelt, dat hi harde minde,
Ende gaeft Florise sinen kinde.
Soghedaen ne vant men verre no wide
In al der werelt; sijn een side
Si was wit, ende dander root 2),
Dat dochte den meneghen wonder groot,
Sijn hooft was al besprinct met bloemen
Menegherhande, die ic niet can ghenoemen,
Vele natuurliker dan ofse een man
Met varwen hadde ghemaket daer an,
Ende die nature hadt also te voren
Ghemaect ende wart daer mede gheboren.
Het was scone ende snel
Ende harde fier, dat weet ic wel.
Van den ghesmide sal ic u segghen een deel.
Van spaenschen pellene was die paneel
Met siden ghewracht, ghestict, ghescakiert
Ende was utermaten ghesiert.
Van den ghereide die sadelbome
Hadde een sadelere ghemaect van Rome
Ende ghesneden van viscrebben,
Die van nature rode varwe hebben.

---

1) Dit gebruik neemt Walter Scott zeer juist in acht, in zijn Lay of the last Minstrel, Canto V, Str. 16—17.

2) Dezen smaak voor bontgevlekte paarden vindt men ook bij anderen vermeld, b. v. in Wigalois, vs. 2545 volgg. Deze plaats (vs. 2529—2553) te lang hier mede uit te schrijven, geeft ook een breede schildering van een geheel opgetuigd paard. Vergelijk verder over paardentuig Carel ende Elegast vs. 848—858; Wigalois 9196, 10654 enz.

Daer mochtmen merken an den snede
Wonderlic werc ende bendechede.
Van pellene was al ghewracht die coverture,
Daer was in ghewracht meneghe creature,
Onder vische, vogle ende serpent.
Twe darengherden 1) waren den coninc gheeent
Van Poelien 2), die toten ghereide
Wel voegheden ende waren sidijn beide.
Goutdrade mochtmer in sien lopen.
Men soutse harde diere copen,
Die nu soghedane hebben woude.
Die ghespen waren silveren, die tonghen van goude,
Van siden waren al te samen
Die sloppen, die daer jeghen quamen.
Die voorboech, die daer toe behorde,
Was ene rikelike goutborde,
Binnen ghevoedert van corduwane;
Menegherhande bellekine hingher ane.
Van goude waren die steghebande.
. . . .
Van den ghereide hebdi ghehort;
Nu sal ic u een deel segghen vort
Van den breidele, so ic best mach.
Ic wane uwer gheen nie en sach
So rikeliken breidel bi sinen tiden.
Thooftstoel was al ghewracht van siden,
Daer ane stoet menech ledekijn,
Deen van goude, dander silverijn,
Ghewracht met meestrien alle.
Stenekine alse kerstalle
Stonden bendelike daer in gheset,
Een gouden belleken an elc let:
Dat seiden, die de steenkine saghen
Ende kinden, datter doghede an laghen
Meer dans mi iemen gheloven soude.
Die braken entie ketenen waren van goude,
Tghebet was silverijn in den mont,
Die toghel siden gheweven ront,

1) Beter bij VAN VELTHEM bl. 100, *Daremgerden*, dat zijn de buikriemen waarmede het zadel (*gereide*) werd vastgemaakt.

2) *Poelien* is Apulie, zoo als blijkt uit MAERLANTS Leven van St. Franciscus, vs. 300:

— Hi wilde in *Poelgen* gaen
Tote een hoveschen milden grave.

Verg. Acta Sanctorum Octobr. II, 743.

Twe goudene braken daer tenden hinghen
Ende daer tenden dor die braken ghinghen
Ten andren, ende an den toghel hinc
Van goude een wel ghemaect rinc.
Met desen ghesmide gaf die coninc tpaert
Sinen sone.

Als een ridder zijn paard besteeg, zelfs als hij geheel gewapend was, gebruikte hij zelden den stijgbeugel, FERGUUT, vs. 475:

Int gereide hi spranc,
Den steghereep wistijs cleinen danc.

En vs. 3794:

Dat artsoen hi begreep,
Ende spranc op sonder steghereep.

Wanneer men van 't paard steeg was het denkelijk hovesceit zijne handen te wasschen, zie Ferguut, vs. 3821; terwijl de paarden, waarop men grooten prijs stelde 1), terstond werden afgewreven en van voeder voorzien; zie denzelfden roman, vs. 1254:

Men dede op sijn paert,
Men hevet gewreven ende geconreit.

En vs. 3985:

Si ghingen opdoen dat rosside,
Wrevent ende gaven het coren.

Dikwijls bragt men ook den tijd door met zich romans en andere gedichten te laten voorlezen, zoo als ik reeds heb aangetoond en met voorbeelden gestaafd in mijn Specimen exhibens L. v. VELTHEM, chronici Lib. III, pag. 114, col. 1. Ik zal hier nog een voorbeeld bijbrengen uit Wigalois, alwaar men vs. 2710 leest:

Des kuniges tohter von Persia
Diu saz in ir gezelte da
Mit freuden, als ir site was.
Ein schoniu maget vor ir las
An einem buch ein maere.

Dit lezen werd soms, als natuurlijk is, afgewisseld met onderlinge gesprekken, vooral met vrouwen, als mede blijkt uit Wigalois, vs. 3291:

Hiemit kurztez in den tac;
Wan man mit gūten maeren mac
Und mit reinen wiben
Die zit wol vertriben.

---

1) Zie VAN WYN, Aanteek. op HEELU, bl. 174 volg.

Terwijl men in hetzelfde gedicht, vs. 10600, vindt aangeteekend:

Da funden si
— Schoner kurzewile vil
Von zabel und von seitespil
Und sůzze ougenweide.

Welk laatste veel heeft van het italiaansche dolce far niente.

Eindelijk zijn wij genaderd tot den maaltijd (*etentide;* zie v. Wyn op Heelu, bl. 176, en Avondstonden II, 96). Deze had veel vroeger plaats dan thans, van Wyn meent ter laatst a. p. omstreeks 12 uur, hoewel men met Le Grand d'Aussy 1) mag aannemen, dat zulks nog veel vroeger, misschien te 9 of 10 uur, gebeurde, ook volgens het door hem aangehaalde oude spreekwoord:

Lever à six, disner à dix,
Souper à six, coucher à dix,
Fait vivre l'homme dix fois dix.

Dezelfde fransche geleerde betoogt, dat men tot den maaltijd geroepen werd door het geschal van den hoorn, hetgeen men noemde *corner l'eau* (t. a. p. bl. 310), omdat men, zoo als wij straks zullen zien, zich de handen vooraf wiesch; dit gebruik vinden wij bij onze oude schrijvers terug; h. v. J. van Heelu, vs. 8862:

Daer bi blies men die bosinen,
Na die maniere ende die wise,
Doen gereet was die spise,
Dat si eten souden comen.

Zoo mede in het fragm. van een Nederd. Nibel. lied, vs. 3. (Bij Prof. Meijer, Nalezingen op het Leven van Jezus, bl. 115):

Guntheer hiet doe tekenen
Den iageren wtvercoren
Dat hi ontbiten woude.
Doe wart lude een horen
Voer sine tente geblasen.

Voor dat men zich nederzette wiesch men zich de handen; hiervan heeft reeds van Wyn (Avondst. II, 96), eenige bewijzen en getuigenissen bijgebragt, wij kunnen dus volstaan met een paar voorbeelden uit Ferguut, b. v. vs. 797:

Gereet was dat eten;
Van ere fonteine hiet men bringen
Water dien .II. jonghelingen.
Si dwoegen, ende gingen sitten.

---

1) Vie privée des Français, Ed. 2, Tom. 3, pag. 308 suiv.

(*Dwoegen* is van *dwaen*, *dwagen*, wasschen, waarover men kan nazien de Br. Aant. van Huydecoper op Stoke, 3 D. bl. 178—180). Een tweede voorbeeld leest men in denzelfden roman, vs. 1277:

Men hietse dwaen ende gaen eten,
Si dwoeghen ende sijn geseten;
Men brochte hem spisen gnoech
Ende van wine haer gevoech.

Men zie ook vs. 3677, en vergelijke Hoffmann, Hor. Belg. III, bl. 118—119.

De tafels waaraan men zat lagen op schragen, blijkens de plaats uit Walewein aangehaald op Stoke, t. a. p.

Doe leide men taeflën uptie scraghe 1)

Velthem, I B., cap. 26, vs. 155:

So waest gene al vervaren (*verdwenen*),
Banke, taflen, scragen.

Vandaar dat men ook leest van *de tafel te leggen;* Ferguut, vs. 3676:

Die ene ioncfrouwe die tafel leide.

Even zoo *de tafel opdoen*, of alleen *opdoen*, dat is: *wegnemen* 2); Ferguut, vs. 854:

Die taflen dede men op ter vaert,

want na het maal werden ze weder weggenomen; zie ook Ferguut, vs. 1289:

Men deet se op (de tafel) ende die scraghen.

Flor. en Bl. vs. 2254:

Doet op die taefle draghen.

Deze tafels, waaraan men blijkens de boven uit Velthem aangetogene plaats, op *banken* zat, waren somtijds gebeeldhouwd en met figuren versierd: wederom uit Ferguut; vs. 1284: 3)

Van wilde dieren ende van draken
So was die tafle gehouwen.

---

1) Dit had nog in de XVI eeuw plaats, verg. Dr. G. D. J. Schotel, Geschied-, Letter- en Oudheidk. Uitspann. bl. 8—9.

2) Deze beteekenis van het voorzetsel *op*, die tegenwoordig slechts in weinig zamenstellingen over is (b. v. *ophouden*, *opstaan*, *opnemen*, *opzijn*), làg er reeds in de oudste vormen van onzen taalstam in; zoo heeft het Sanskrit de vormen *apa* en *afa*, waaruit ons bovengemeld *op* en *af*. Vergelijk F. Bopp, Krit. Gramm. der Sanskr. Sprache, S. 55—56 en Hamaker, Acad. Voorl. bl. 115—116.

3) Door dit voorbeeld wordt dus de aanmerking van den heer Willems wederlegd (*Mengelingen*, bl. 364, in de noot), dat de tafels nimmer met figuren versierd waren.

Over het *ammelaken* (tafellaken) of *dwalen* (serviettes) zal ik hier niets bijvoegen na hetgeen daarover is bijgebragt door HUYDECOPER op Stoke, 2 D. bl. 283 en 3 D. bl. 179; men vergelijke nog de Glossaria op Flor. en Blanc. en Ferguut, benevens VAN WYN, t. a. p. bl. 74.

Van de geregten, die men op deze tafels voordiende, is het hier de plaats niet om te spreken, daar dit gedaan is door LE FRANCQ VAN BERKHEY in zijne Natuurl. Hist. van Holland, 3 D., 3 St., cap. 16, bl. 1460; en door VAN WYN t. a. p.

Onder de daar genoemde geregten meen ik ook nog te moeten rekenen het ezelsvleesch, waarvan men althans in het HS. van MAERLANTS Nat. Bl. f.° 31 c, leest:

Esels vleesch dat maect quaet bloet,
Want et quaet te verduwene doet 1).

Voorts maakt MELIS STOKE, IX B, vs. 763, melding van

Enen scepe, vive min
Dan hondert vaten biers wasser in,
Ende zouten zalm ende vleesch.

Men schijnt voorts meer dan eenmaal te hebben aangeregt, althans volgens VELTHEM, 2 B., cap. 17—19, had dit bij een maaltijd door koning EDUARD van Engeland gegeven 5 maal plaats; terwijl het blijkt dat de spijzen gewoonlijk door *koks* werden toebereid, zie b. v. REYNAERT DE VOS, waar bl. 276 een *kok* tweemaal genoemd wordt; zoo ook Nederd. Nib. lied, bij Prof. MEIJER, Nalez. enz. p. 117:

Die bere van den lieden. duer die cokene ran
Doe vloe van den bere. die coc ende meneoh man.

Zie ook Wigalois, vs. 8859.

Dat de wijnen aan onze tafels reeds vroeg werden gedronken leert VAN WYN, opmerkelijk is echter, dat de Rhijnsche wijn, in Belgie ten minste, eerst later schijnt in gebruik gekomen te zijn, daar die voor de eerste maal te Yperen gedronken werd ten jare 1310. 2).

---

1) Dit geregt zal niemand zoo vreemd voorkomen wanneer men in LE GRAND D'AUSSY, Vie privée des Français, éd. 2, Tom. I, pag. 304, leest: « Le gout pour les ânons, qu'autrefois Mécène avoit introduit dans Rome, le chancelier du Prat l'a renouvellé de nos jours en France. »

2) Zie Messager des arts et sciences de la Belgique, 1836, Tom. IV, p. 186.

Als prijzen van wijn vinden wij opgeteekend bij DE RIEMER, Beschrijv. van 's Gravenhage, dat ten jare 1462 de roode wijn van Poytau aldaar werd verkocht

Behalve den wijn dronk men ook nog aan tafel *moraet* en *clareit* (Flor. en Bl. vs. 667), zijnde het eerste volgens Hoffmann von Fallersleben (Gloss. op Fl. en Bl.) een drank uit *wijn* en *moerbeijen* bereid 1), en de clareit, volgens denzelfden, uit wijn, honing en water zamengesteld, of volgens Prof. Visscher (op Ferguut) uit water en honing 2). Men vindt deze dranken nog vermeld in Flor. en Blanc. vs. 1641:

Daer mochtmen doe den wijn sien schinken.
Daer ghingen die guldine coppe entie silverinc
Beide met clareite ende met wine.

En vs. 2195:

Der schinken vele daer omme ghinghen,
Tusschen die goudene coppe entie silverine
Scincten si den clareit metten wine,
Moraet ende andren dieren dranc.

Zie ook Ferguut, vs. 805 en 2626.

Uit deze voorbeelden blijkt in de eerste plaats, dat men niet zelf schonk; maar dat zulks gedaan werd door schenkers (schinken), die verder aan tafel dienden, zie Velthem pag. 35. 3). Ten andere zien wij dat de coppen (het fr. coupe; verg. Mr. J. H. Hoeufft, Fransche woorden uit de Noordsche talen afkomstig, bl. 115, col. 2), of bekers van edele metalen waren vervaardigd; ja, dat ze soms gedreven waren en met edelgesteente versierd leert ons mede de roman van Flor. en Blancefl. alwaar ons, vs. 631 volg.

Enen cop gewracht van goude

Aldus wordt voorgesteld:

Nu hoort, wat daer an ghemaket stoet!
Daer stoet, hoeghedane wijs
Des conincs sone van Troien Parijs
Helenam voerde ende ghewan,
Ende hem na volghede haer man,
Die coninc Menelaus, verbolghen sere;
Ende hoe Agamemnon leide there,

---

voor 3½ grooten de stoop, en de Rijnsche wijn 6 grooten de stoop; terwijl ten jare 1447 een stoop (roode) wijn gold 4 grooten. (II, 320.)

De eerste belasting te dier stede op wijn en bier dagteekent van 4 Februarij 1484. Zie de Riemer, t. a. p. bl. 322.

1) Zie ook Le Grand d'Aussy, Vie privée des Français, Tom. 3, p. 72.

2) Met den laatsten stemt in Le Grand d'Aussy, t. a. p. pag 68.

3) Vergelijk van Wyn, Aant. op Heelu, bl. 176. en La Curne de St. Palaye, Mémoires sur l'ancienne chevalerie, Tom. I, pag. 17.

Des hi vele hadde utermaten;
Entie Grieken Troien besaten
Ende si die mure met storme versochten
Ende hoe si van binnen weder vochten.
An den schedel 1) ooc ghemaket was,
Hoe Juno, Venus ende Pallas
Enen appel vonden van goude
Ende streden, welc hare hebben soude;
Want in den appel stont ghescreven,
Dat menne der scoonster soude gheven;
Ende hoe sijt keerden op Parise,
Dat hi tfonnesse te rechte wise,
Ende hi schiede sonder ghedinghe,
Ende hoe haerghelijk sprect sonderlinghe,
Ende hoe hem Juno behiet rijcheit vele;
Pallas seit, dat sine maken wele
Den besten riddre, die ie ghewan lijf;
Venus behiet hem dat scoonste wijf,
Dat ie van moeder wart gheboren;
Ende hoe hi dat wijf heeft vercoren,
Ende hoe hi den appel Venuse gheeft,
Ende seit, dat sine met rechte heeft.
Opten schedel stont een carbonkelsteen
. . . .
Dien carbonkel hadde in den voet
Een voghel, die daer boven stoet.
Die den voghel sach, hem dochte,
Dat hi levede ende vlieghen mochte.

Zulk een versierde beker wordt mede in Ferguut geroemd, waar men vs. 802 leest van

Een nap, die sere lecht,
Want in den cop stont menech steen.

Uit het aangehaalde zal men reeds hebben besloten tot de grootte en zwaarte dier bekers, die zoodanig was, dat men er iemand meê kon nederslaan: zoo leest men bij MAERLANT 2):

Ende Alexander nam een cop,
Ende gevet den andren eenen clop,
Dat hi vander wonde vel.

1) Dat is de deksel des bekers. Dr. SCHOTEL schijnt te meenen dat dusdanige overdekte bekers eerst onder KAREL V zijn ingevoerd (Geschied-, Letter- en Oudheidk. Uitspann., bl. 34); onze plaats bewijst het tegendeel.

2) Spiegel Histor. I D., bl. 269, vs. 53.

Dit had plaats

Alsi ghevoelden des wijns,

Zoo als de schrijver van Flor. en Blanc. zich uitdrukt (1648), of toen

Daer wart gheradech ende vroet die domme,
Daer dochte den bloden, dat hi es coene;
Daers gheen so arm onder die garsoene
Hem en dinct, dat hi si so rike,
Dat hi den hoghesten cume gelike,

gelijk hij de uitwerking van den wijn vs. 1734 beschrijft.

Eindelijk deed men de tafel op, nam die weg, zoo als wij boven (bl. 57) zagen, en men wiesch zich andermaal de handen, ten minste dit was *hovesch* en

Also hoghe liede pleghen 1).

Voorbeelden daarvan vindt men bij Velthem, I B., Cap. 26, vs. 153:

Doen dat eten was gedaen
Ende men twater vortbracht saen,
Entie dwoech daer naren,
So was . . . .

Troj. Oorlog, vs. 288 (Oud Vl. gedichten):

Doen men ghedweghen hadde na deten.

Hierna

Doe brochte men hem den *goeden* wijn
Ende elc dranc .I. lettelkijn;
Daerna so brochte men hem dat cruut.

(Ferguut, 857), hetwelk men al keuvelende nuttigde (t. a. p. 861). Wat dit cruut zij, ziet men bij van Wyn t. a. p. bl. 99, die het *specie* noemt, welke woorden dikwijls bij onze ouden worden verwisseld.

Vergelijk overigens Bartholomaeus Anglus, aangehaald Horae Belgicae III, pag. 119.

Na den maaltijd kwamen somtijds menestrele in de zaal, die zongen en speelden, b. v. Trojaensche Oorlog, vs. 288:

Daer men gedweghen hadde na deten
Toenden die werde menestrele,
Die daer waren herde vele,
Voer die prinsen groet haar spel.

---

1) Walewein, aangehaald op Stoke, 3 D., bl. 178.

En dit bestond (vs. 296) uit:

Nuwe liede met sueten sanghe,
Vedelen; herpen en ander spele 1).

Onder die *andere spelen* mag men misschien rangschikken het *spreken van sproken*, dat mede door de menestrelen werd gedaan (HOFFMANN, Hor. Belg. VI, pag. 193); en hoewel VAN WYN verklaart (Avondst. I, 335—336) daarvan geene melding gevonden te hebben vóór de 14e eeuw, schijnt het mij echter toe, dat deze gewoonte reeds ten tijde van MAERLANT plaats had; ik weet immers geene andere uitlegging voor de plaats uit diens dichters Nat. Bloeme 2), waar hij de menestrele vergelijkt bij den vogel Garrulus, schrijvende:

Garrulus die dinct mi vele
Bedieden some menestrele,
Die altoos sijn onghestade,
Ende callende vroe ende spade
Vele boerden, vele loghen,
Ende conterfeten dien si moghen,
Bede ridders ende papen,
Porters, vrouwen ende cnapen.

De woorden *callen* en *conterfeten* wijzen ten duidelijkste op mondelijke voordragt, ja *callen* (*praten*, *verhalen*) schijnt bijzonder van sprooksprekers gebezigd te zijn, daarom zegt zeker ridder tot FERGUUT, in den roman van dien naam, vs. 3209:

Wat saghen eist dattu ons cals!

Waarvoor wij nu zouden zeggen: welk sprookje discht gij ons op! (vergelijk verder HUYD. op Stoke, 2 D. bl. 490—491).

Deze *sproken* nu (om weder ter zake te komen), in het fransch Fabliaux genoemd, waren vertellingen van kleinen omvang en van leerrijken inhoud 3), (waarover men nazie VAN WYNS Avondst. I,

---

1) Over de toen gebruikelijke muzijkinstrumenten kan men breeder nazien bij VAN WYN, Avondst. II, 107, en Horæ Belgicæ VI, pag. 191—200.

2) Aangehaald door HOFFMANN, Hor. Belg. VI, 194.

3) Een verzameling van sproken bevindt zich in een perkamenten Hs. der Koninklijke Boekerij te 's Hage, hetwelk mede kleine, meestal tweeregelige, spreuken (γνῶμαι), en een aantal liederen bevat. De voornaamsten daarvan hoop ik weldra in het licht te geven, onder anderen twee stukken van AUGUSTYNKE, getiteld *van den scepe* en *van der vrouwen borch*, waarover zie Belg. Mus. I, bl. 353 volgg.; een ander getiteld *van den ouden ridder ende den jongen*, vermeld door MONE. Uebers. der Nied. Volkslit. S. 141; enz.

bl. 335 volg. en HOFFMANNS Horae Belg. VI, pag. 200 seqq.), zoo als het gedicht door ons uitgegeven mede aanwijst, en dat blijkbaar geschreven is om te worden voorgedragen, zoo als vs. 845, 1035, enz. bewijzen. Dat men ook gedichten van grooteren omvang las of sprak, blijkt uit den aanvang van CAREL ende ELEGAST:

Een vraie historie ende al waer
Mach ic u tellen, hoorter naer.

Even zoo in de eerste verzen van Flor. en Blancefl.:

Nu hoort na mi! . . . .
. . . .
. . . Die redene merken comnen
Dien annics datter wese bi,
Daer dese aventure vertellet si.

Deze menestrelen schijnen echter alleen in buitengewone gevallen den tijd gekort te hebben, gewoonlijk werd die wederom doorgebragt met kouten of spelen 1). Ferguut. vs. 17:

Na etene worpen si ten spele
Scaec ende worptaflen in die sele;
Selc telde andren sine avonture.

En vs. 29:

Si saten neder ende spraken
Beide gader van menighe saken,
Die hem beiden sach gescien.

En wederom vs. 582:

Achter etene in der salen
Speelde Artuer die coninc.

De worptafelen, in het eerste voorbeeld genoemd, waren even als de schaakspelen (zie bl. 52) soms van ijvoor: Wigalois, vs. 10583:

Du lagen vor der frouwen vier
Wurfzabel und kurrier
Geworcht von helfenbeine.
Mit edelem gesteine

Van de liederen in gemeld Hs. voorkomende, is er een, en een gedeelte van een ander afgedrukt bij LE JEUNE, Volkszangen, maar beiden zoo slecht en bedorven, dat ze geheel zonder zin schijnen. Prof. VISSCHER (Bijdr. tot de Oude Letterk. der Nederl. bl. 219) schreef den onzin van LE JEUNE na, doch liet beide stukken zonder eenigen grond voor werk van NOYDEKIJN doorgaan. Het eerste dier stukken komt mede voor in een 8° papieren HS. berustende op 's Rijks Archief.

1) Dat men op groote feesten ook wel danste schijnt mii te blijken uit WIGALVIS, vs. 9782.

Spielten si; mit holze niht,
Als man nu frouwen spilen siht.

Vergelijk ook HOFFMANN, Hor. Belg. VI, pag. 170 seqq. Daar ziet men, dat men op die worptafelen met *schijven* speelde, welke gewoonlijk van *hout* waren, gelijk de plaats uit Wigalois leert. Ik teeken hierbij nog eene merkwaardige plaats aan, die doet zien hoe het bij dit spel toeging, uit de Histoire de St. Louis van JOINVILLE (Ed. f.o Paris, 1761, pag. 85); ST. LOUIS keerde over zee naar Acre terug, en was zeer droefgeestig over den dood zijns broeders ROBERT VAN ARTOIS: « Un jour demanda (le roi) que le conte D'ANJOU faisoit, et on li dit que il *jouoit aus tables* à monseigneur GAUTIER D'ANEMOES; et il ala là tout chancelant pour la flebesce de sa maladie, et prist les *dez* et les *tables* et les geta en la mer, et se courouça moult fort à son frère de ce que il s'estoit sitost pris à jouer aus *deiz:* mais monseigneur GAUTIER en fu le miex paié, car il geta touz les deniers qui estoient sus le *tablier,* dont il y avoit grant foison, en son geron, et les emporta. »

Dat men in het algemeen grof speelde leert men uit den reeds zoo dikwijls genoemden VAN WYN.

Ook ging men na het middagmaal ter jagt; dit bewijst het overbekende voorbeeld van FLORIS V, bij STOKE, IV B., die eerst het maal gebruikte (vs. 1356), toen zijn middagslaapje deed (1377), en daarna ter jagt reed (1434). Zoo leest men ook in Ferguut:

Na etene (vs. 16) . . . .
. . . .
Seit hi: ic siet weder
Scone ende claer, in wille niet daghen,
Bedi ic wille varen iaghen.

Het voorbeeld van graaf FLORIS wijst op eene gewoonte om na den maaltijd een slaapje te doen. Dit gebruik wordt bevestigd door het verhaal van VELTHEM, III Boek, C. 34 (L. L. p. 190), en vooral door de getuigenis van BARTHOLOMAEUS ANGLUS, aangehaald in Hor. Belg. III. p. 119, alwaar het heet: « His in prandio completis, vel ad lectulum, quietis gratia, recipiuntur, vel.... caet. » —

Eindelijk vind ik nog gewag gemaakt van het avondmaal, hetgeen STOKE noemt (IX B. vs. 937): eten anden avont. Troj. Oorl. vs. 878:

Ghi moet sopperen eer ghi vaert.

Zie ook vs. 896, en Ferguut vs. 239.

Het overige van den avond werd veelal wederom met spelen doorgebragt; zoo leest men in den Troj. Oorlog, vs. 879, van zekere ridders.

Die wilde ginc slapen,
Selc ginc te worptafel, selc ten scake.

En hiermede hebben wij in ruwe trekken het dagelijks leven der voorvaderen geschetst; mogt deze wenk het oog van kundiger op deze studie der oude schrijvers vestigen, en zij zullen ons een schat opleveren tot nog toe niet gekend of genoeg gewaardeerd.

Vs. 418. Ik heb gemeend hier het woordje *iet*, dat in het HS. ontbreekt, in den text te moeten voegen; het schijnt door het volgende *met* te zijn overgeslagen.

Vs. 520. *Theophulus — Hi was der quaetster* enz.

Het is opmerkelijk, dat de H. Maagd op dezelfde wijze wordt aangeroepen in Konrads von Würzburg Goldene Smiede, onlangs op nieuw uitgegeven door den geleerden W. Grimm. In dit gedicht leest men vs. 612:

Thêofel was verruochet
Und alsô rehte sündic,
Daz er dem tiuvel kündic,
Gap staeter eigenschefte brief.
Und wart doch ûz der helle tief
Mit dînem trôst erloeset.

De woorden die onze dichter hier gebruikt komen nagenoeg letterlijk overeen met een paar verzen uit den Theophilus door Blommaert uitgegeven, alwaar wij vs. 386 lezen:

Dat hi den duvel hadde opghegheven
Sine ziele ende zijn leven.

Overigens blijkt uit onze plaats, dat het gedicht Theophilus zeer bekend was, daar onze dichter geene nadere bepaling bij zijnen naam voegt.

Vs. 654. *Gisemast, die mordenare.* Het blijkt, dat deze Gisemast moet zijn de verstokte moordenaar, die *ter linker siden* van Christus werd gekruisigd, in tegenstelling van vs. 644—45. Het blijkt mij echter uit niets, dat ook deze eindelijk nog zou zijn bekeerd. In het Evangelium Nicodemi, Cap. X 1) worden de twee medegekruisigden genoemd: «*Dimas* a dextris,

et *Gestas* a sinistris. » In hetzelfde werk van Fabricius, Tom. II, 472 worden zij genoemd *Dismas* en *Gesmas.* Tom. I, 260, wordt wederom *Dismas* genoemd: « qui a dextris (salvatoris) suspensus erat », de ander *Gestas.*

Het zij mij geoorloofd hier eene plaats af te schrijven uit het Evangelium Infantiae (bij denzelfden Fabricius, I, 185—186), en wel Cap. XXIII, alwaar deze twee roovers reeds met Christus in aanraking gebragt worden tijdens de vlugt naar Egypte! « Hinc digressi cum in terram desertam pervenissent, eamque latrociniis infestam esse audirent, Josephus et diva Maria regionem hanc noctu trajicere parabant. At inter eundum, ecce! duos in via latrones conspiciunt dormientes, et cum illis multitudinem latronum, qui illorum socii erant, itidem stertentium. Erantque duo isti latrones in quos incidebant, *Titus* et *Dumachus* 2), dicebatque Titus Dumacho: Rogo te, ut istos libere sinas abire, ne socii nostri illos animadvertant. Recusante autem Dumacho, rursus Titus, cape tibi, inquit, a me quadraginta drachmas, et pignus habe zonam hanc meam, quam dicto citius illi porrigebat, ut ne hisceret aut loqueretur. Vidensque Domina diva Maria hunc latronem ipsis benefacere, ait illi: Dominus Deus te ad dextram suam recipiet, et remissionem peccatorum tibi largietur. Et respondit Dominus Jesus (!) et dixit matri suae: Post triginta annos, o Mater, crucifigent me Judaei Hierosolymis, et duo isti latrones mecum una in crucem tollentur, Titus ad dextram meam, et Dumachus ad sinistram; et ab illo die praecedet me Titus in Paradisum. »

Vs. 692. *Yemen*, lees: *niemen*, zoo als de zin vordert.

Vs. 972. *Hine wilde;* mij dunkt, dat men hier moet lezen: *hine wilden haer* enz.; *wilden* d. i. *wilde hem*, *wilde zich.* Zoo leest men vs. 880 ook: *deden* voor *dede hun.*

Vs. 984. *Hem* heb ik door haakjes uit den tekst gesloten, daar dit woord reeds in het voorgaande *ontdekten*, d. i. *ontdektene*, lag opgesloten.

---

1) Apud Fabricium, Codex apocryphus Novi Testamenti, Tom. I, p. 258.

2) « In Evangelio Pseudo-Nicodemi C. 9, latronum horum nomina feruntur *Demas* et *Gestas*, in Historia Christi Xaveriana, p. 480. *Vicimus* et *Justinus*, in floribus sive collectaneis Bedae vulgo adscriptis, *Matha* et *Joca.* »

VERKLARENDE WOORDENLIJST.

A.

Abijt, 28, 800, *kleed*, *kloosterkleed.*
Achter, 39, 559, *in*, *door;* zie HUYDEC. op STOKE, 2, 20.
Aerde, 352, *aard*, *inborst.*
Af, 12, 18, 40, *van.*
Af- ghinc, 680, 908, ww. afghaen, *verlaten.*
Aymie, 110, *vriend;* om het rijm, anders *amijs*, zie Gloss. op FL. en BL.
Almoniere, 175, *tasch;* zie de aanteekening, bl. 41.
Als, 59, 648, zamengetrokken uit *alles.*
Ambochte, 26, *bedrijf.* Verg. CLIGNETT, Bijdragen, 109—113.
Aventueren, 139, *ondernemen*, *zich wagen aan.*

B.

Bat, *beter.* Ende mi es niet *te bat* een hoy, 230, en mijn toestand is niet in het geringste (*een hoy*) verbeterd. Verg. Prof. CLARISSE, aanteek. op de Heim. der Heim., bl. 151.
Bate, 1, *voordeel.*
Becorne, becoren, 66, 70, 929, *verzoeken*, *verleiden*, KIL. tentare. Zoo ook in zeker gedicht in een HS. der 15 eeuw, op 's Rijks Archief, bl. 69:

— Een reijn wijf, die weder steijt
Alle *becoren* van binnen,
Ende suveren kan alle sinnen
Van boesen ghedachten *enz.*

Met dit ww. hangt zamen het woord *coringhe*, *verzoeking*, *verleiding*, waarover zie mijn Specimen, pag. 100 en 127.
Becort, 987, *verleid.*
Bede, 558, *bede*, *verzoek om onderstand.*
Bedinghe, 553, 932, *gebed.*
Beeten, 343, 347, *afstijgen*, verg. CLIGNETT, Bijdragen enz., bl. 131—132.
Begheven, 15, *gekloosterd*, zie HUYD. op STOKE, III, 449—450; de eigenlijke beteekenis schijnt te zijn: *afgezonderd*, van het hier volgend ww.
Begheven, 80, 436, 453, *verlaten*, *laten varen.* Verg. Prof. CLARISSE, op de Heim. der Heim., bl. 268, en ook A. ZIEMANN, MHD. Wörterbuch, op *begeben.*
Beide, 726, *uitstel*, *oponthoud*, lat. *mora.* FERGUUT, vs. 266:

Daer en was nemeer gheen *beide.*

Bekent, 882, ww. bekennen, *zien*, *aanzien.* Verg. Prof. CLARISSE, aant. op Heim. der Heim., bl. 484. In de beteekenis van *zien* komt het ook voor in den Ferguut, 1196.
Bequame, 264, 547, *passend*, *aangenaam.* Zie Prof. CLARISSE, Heim. der Heim. bl. 193—195.
Bequaemt, 404, bequam het, ww. becomen, *gevallen*, *aangenaam zijn;* Verg. Ferguut, 249, 786, 1229, enz. Zie ook BILDERDIJK, Versch. III, 150.
Belet, 550, schijnt om het rijm te staan voor *beleit*, ww. beleiden, KILIAEN *deducere;* men zou het misschien ook kunnen brengen tot *beleiden*, *beleghen*, *omgeven*, *insluiten*, waarvan zie de Gloss. op FL. en BL. en FERGUUT, op het woord.
Benedien, 831, *loven*, *benedicere.*
Berouwnesse, 485, 641, *berouw.*
Berren, 837, *branden;* verg. DE JAGERS, Taalk. Mag. IV, 92.

Besondech, 525, *zondig;* verg. Fl. en Bl. 1255.
Bevaen, 106, *bevangen.*
Bewenden, bewinden, 146, 310, *heen wenden;* verg. echter ook Prof. Clarisse in Heim. der Heim., 297.
Bi, *door;* bider, 53, *door der m. r.* Verg. Clignett, Bijdr. 7—8, en Gloss. op Fl. en Bl.
Binnen dien, 845, *ondertusschen;* zie Ferguut, 32, 1533, en verg. Huyd. op Stoke, II, 109.
Bliken, 503, *schijnen, aan den dag komen;* verg. Huydec., Proeve, 2 D, 395—400.
Bloemkine, 334, *bloempje.*
Blye, 109, *kleur.* In Oud Nederd. stukken kwam dit woord mij niet voor; in het Oud Friesch en A-S. echter was het mede niet onbekend. Von Richthofen in zijn Altfriesisches Wörterb., (Göttingen. 1840), teekent aan: « *Blie*, *bli* (farbe): « Oppa sin haud slain, thet him sin *blie* want wirt, » wo der mnd. text *verve* liest. »
Het A-S. heeft *bleo, bleoh, blio, bleow*, hetgeen Bosworth in zijn Dictionnary vertaalt: *blee, color* Vergelijk ook Graffs Diutiska, II, 193.
Het woord hangt misschien zamen met ons *bleek* (*ble-ig*), in beteekenis door toepassing.
Broet, 447, *brood.*
Broet bidden, 424, *bedelen.* Zoo ook Maerlant, Leven van St. Frans. HS. vs. 487, het znw. *broodbidder, bedelaar:*

> Den aermen *broodbidders* ghemene
> Ne gaf hi niet dat zine allene,
> Maer enz.

Hetzelfde woord leest men ook Fl. en Bl. 3191.

C. K. Qu.

Caproen, 169, *zeker hoofddeksel*, zie Aanteek. bl. 40.
Caritate, 894, *liefdegift.*
Cesseert, 66, ww. cesseren, *ophouden, desinere.*
Keytijf, 526, *ongelukkig, slecht.* Zie het Glossarium op Fl. en Bl.; Stoke I, 511 - 513; Clignett, Bijdr. 291—293.
Chierheit, 178, *pracht, sierlijkheid.*
Kint, 208, ww. kinnen, *kennen.*
Coer, 200, *koor* (*der kerk*).
Coman, 304, *koopman.* Zie van Wyn op Heelu, bl. 21 en Gloss. op Fl. en Bl.
Conforteert, 113, ww. conforteren, *versterken.*
Cont, 76, *bekend*, conder, 616, *meer, beter bekend.*
Cordewane, 278, *lederen.* Zie Bilderd. Gesl. lijst. Verg. ook het fragm. van Ned- Nib. lied bij Prof. Meyer, bl. 116, vs. 44.
Cortelike, 738, *weldra.*
Costersse, 29, *kosteres;* verg. Bilderdijk, Verhand. over de geslachten, bl. 85, § 73.
Covel, 233, 683, 806, *een zeker hoofddeksel*, zie Kiliaen.
Covent, 36, 145, enz. *klooster*, verg. Huyd. op Stoke III, 175—176.
Cranc, 462, *zwak, gering.*
Crancheit, 78, *zwakheid.*
Cruut, 189, *kruid, gras.*
Cussese, 284, *kuste haar.*
Quaele, 41, *kwaad*, staat tegen over *goed* in het volgende vers.
Quaetster, 520, quaetste, *meest booze.*
Quet, 549, 700, ww. quedden, *aanspreken;* Het komt mede voor in Reinaert de Vos, 1108, 2390; en Fl. en Bl. 2064. De eigenlijke beteekenis is *zeggen, spreken;* in het Goth *qwithan;* Oud Friesch *quetha, queda, quan*, (v. Richthofen, Wörterb.); Oud-Saksisch *quethan, queden;* A-S. cvedan, cvyd, enz. enz. Ook in het MHD. b. v. H. von Krolewiz, Vater Unser (ed. G. Chr. Fr. Lisch), vs. 1375:

> An sime salmen David
> Dâ vil offenliche *quid:*
> Hôre *enz.*

D.

Daghen, 291, *dag worden.*
Danen, 249, 803, *van daar.*
Darf, 62, darven, *durven*, in den zin van *mogen*, nog in het HD.
Deden, 880, *deed hun.*
Derre, 598, *dier, zulker;* zie v. Wyn op Heelu, bl. 15.
Dicke, 202, 840, *dikwijls.*
Diere, 419, *duur.* Diere tijd, *gebrek, hongersnood;* vergelijk mijn Specim. de L. v. Velthem, p. 115 en 128.
Dies, 269, genitiv. van *die.*
Dieveghe, 708, *dievegge;* eigenl. een bvn. *diefachtige.*

Discipline nemen, 211, 958, *zich kastijden.*
Dochte, 25, ww. doghen, *deugen, goed zijn.*
Doemen, 1038, *oordeelen;* verg, M. DE VRIES, in het Taalk. Mag. IV, 94.
Doer, 564, 572, 1014, enz. *om.* Zie CLIGNETT, Bijdr. 318—320.
Doet, 953, *dood.*
Dogheden, 94, ww. doghen, 116, 435, *lijden.*
Dolen, 394, *dwalen.*
Dore, 251, *deur.*
Dorloy, *zie* orloy.
Dormter, 199, 851, *slaapzaal, dormitorium;* het MHD. heeft *dormenter, dorminder.* Zie ZIEMANNS, Wörterb.
Dorper, 346, *boer, slechtmensch;* verg. Aant. op MAERL. Sp. Hist. 2 D. bl. 97, volgg.
Dorperlijc, 349, *schandelijk.*
Droghic, 510, *droeg ik.*
Dullijc, 384, *dwaselijk;* verg. CLIGNETT Bijdr. 70.

E.

Eest, 969, *is het.*
Eglentier, 150, *doornboom, wilde rozelaar.* Zie BILDERD. Gesl. lijst, en vooral HOFFMANN in het Gloss. op FLOR. en BLANC.
El, 606, *anders.*
Elfsghedroch, 738, *spookbedrog, bedriegelijke schijn door de elven of alven veroorzaakt;* zoo ook REINAERT, 5367. Men vergelijke voorts HOFFMANNS Hor. Belg. VI, 218—219, en J. GRIMM, Deutsche Mythol. s. 248—265; bijzonder over het bedriegen der alven s. 261.
Emmermee, 816, *steeds.*
En si, 154, *ten zij.*
Ere, 588, *enere.*
Evel, 842, *kwaad;* verg. Prof. CLARISSE, Heim. der Heim., 350 volg.

F. V.

Vanden, 101, *bezoeken;* zie CLIGNETT, Bijdr. 137.
Vaer, vare, 204, 909, 255, 509, 635, *vrees, angst.*
Fel, 315, 346, *kwaad gezind.*
Fensterkijn, 97, *venstertje.* Zie over *venster* de belangrijke aant. van BILDERD. Verhand. over de gesl. 336 volg.
Verbeden, 675, 783, ww. verbidden, *door bidden redden;* verg. *verdingen.*
Verbouden, 533, *verstouten.*
Verclaerde, 287, ww. verclaren, *klaar, helder worden.*
Vercorne, 142, *verkoren, uitverkoren.*
Verdingen, 552, *vrijpleiten.* Verg. mijn Specimen over Velthem, pag, 96 a, en vooral M. DE VRIES in Taalk. Magaz. IV, 55.
Verghine, 81, ww. vergaen; wij gebruiken het nog in den hier gebezigden zin.
Vergier, 149, 789, *boomgaard.* De kasteelen waren gewoonlijk door zulk een *vergier*, ook wel *boegaert* genoemd (Borchgr. v. Vergi, 65, 71, 487), omgeven. Zoo b. v., om met ééne plaats te volstaan. Wigalois, vs. 668:

Ein burch harte veste
. . . .
Ein *boumgart* umbe daz hus lac,
Den befridete ein vestez hac.

Vergronden, 871, *verklaren, verhalen.* Moet men hier ook lezen *vermonden*, als vs. 916?
Verhoghen, 117, 518, *verheugen.*
Verholen, 77, *verborgen.*
Verladen, 74, *overladen, gedrukt;* zie mijn Specimen over Velthem, p. 88 b.
Vermaende, 72, ww. vermanen, *aanroepen, bidden;* zie v. WYN op HEELU, bl. 33. Evenzoo het enkelvoudige *manen*, 711, 747, 944.
Vermonden, 916, *verhalen, biechten.*
Vernoy, 229, 828, *verdriet, ongeluk;* verg. Prof. CLARISSE, Heim. der Heim. 129—130.
Vernoyen, 358, *verdrieten.*
Veronnen, 62, *misduiden;* verg. HUYD. op STOKE, III, 310—311.
Verscoven, 664, *uitgesloten*, KIL. vertaalt het: *amotus, repulsus.*
Versmoert, 959, *bedolven.*
Versochten, 104, ww. versuchten, *zuchten.* Verg. Ferguut, 1360.
Verstoet, 589, ww. verstaen.
Vertare, 3, ww. vertaren, *verteeren, te vergeefs gebruiken.*
Verthogen, 972, *vertoonen.*
Vertrecken, 918, *verhalen.* Zie Ferguut, 285, 2871.
Vervaluen, 129, *vaal worden, verdorven;* van *vaal*, zie BILD. Verhand. over de Gesl. bl. 39.
Verveert, 257, anders vervaert, ww. vervaren, *vreezen.*

Vervroyen, 357, *vrolijkmaken, vreugde plegen.*
Verwandelde, 109, ww. verwandelen, *veranderen;* zie mijn Specimen de L. v. Velthem, p. 116—117,
Verwaten hebben, 631, *een afschuw hebben van;* verg. HUYDEC. Proeve van T. en D. III, 92.
Verweent, 406, 579, *prachtig, kostbaar.* Zie CAREL en ELEG. 853. VELTHEM, pag. 215, en Belg. Mus. III, 211.
Verwerven (aen iemant), 130, *verkrijgen van iemand.*
Vingherline, 177, *ringen.*
Vinken, 938, *ving hem.*
Vite, 985, *leven, bedrijf;* zie DE JAGERS Taalk. Magazijn, IV, 75.
Voeght, 362, ww. voeghen, *passen, lusten.*
Vore, 506, *te voren.*
Voren, 290, 401, ww, varen, *gaan.*
Vorese, 1026, *voerde hen.*
Foreest, 329, *bosch, woud.*
Formine, 305, *valsch goud?*
Vrame, vrome, 86, 539, *nut, voordeel.*
Vrien, 842, *bevrijden.* In den zin van *beschermen* staat het MAERL. Sp. Hist. I D. bl. 92.
Vroe, 67, *vroeg.*
Vroe, 899, *blijde, verheugd.*
Vroet, 393, *wijs.*
Vroude, 393, *vreugde.*

G.

Ganc, 728, *ga;* zie Taalk. Magaz. IV, bl. 66—67.
Gheberst, 898, ww. gheberstcn, *ontbreken;* zoo leest men ook in het gedicht van het « Edele lant van Cockaengen» bij Prof. VISSCHER, Bijdragen enz. bl. 347, vs. 21:
Daer en mach nyemant yet *geborsten.*
Ghecusten, 376, *smaken, genoegelijk zijn.*
Ghedaghet, 17, *bedaagd, bejaard.*
Ghedane, 22, *gedaante.*
Ghehinct, 704, ww. ghehingen, *toelaten, gehengen.*
Ghelesen, 210, ww. lesen, *bidden.*
Ghelike, 695, *gelijkenis.*
Ghelijt, 1001, ww, lijen, *belijden;* zie HUYDECOPERS Proeve, III, 400, in de noot, zoowel als KILIAEN. Van dit *lyen, lien,* is de 1e persoon van het praes. indicat. *'c lie*, hetwelk Prof. VISSCHER evenwel in zijn Glossarium op Ferguut belieft af te leiden van het werkwoord *liggen!!* Dit is evenwel nog niet de grofste *vergissing* (?) in dit Glossarium voorkomende.
Gheloefde, 159, ww. gheloven, *beloven.*
Ghemene, 56, 199, 853, *te zamen.*
Ghemene, 457; *elk toebehoorende.*
Ghemessen, 603, *missen.*
Gherecket, 217, ww. recken.
Ghereide, 289, *zadel.*
Ghereiden, 35, 134, *bereiden.*
Gherochten, 583, *geruchten.*
Gesceet, 425, *scheiding.*
Gescepen, 273, *gemaakt;* vergelijk mijn Specimen de L. v. Velthem, pag. 115.
Ghesneeft, 614, ww. sneven, *vallen,* maar ook hetgeen hier te pas schijnt te komen: *dura s. adversa pati,* zoo als KILIAEN het vertaalt. Verg. ook Prof. CLARISSE op de Heim. der Heim, bl. 456.
Ghestade, 54, 341, *gestadig, bestendig, standvastig.*
Ghetoghen, 118, ww. tijghen, *trekken.*
Ghetorst, 185, ww. torschen.
Ghevel, 400, ww. ghevallen, *voorvallen.*
Ghevoech, 342, *passend, voegend, aangenaam.*
Ghevoedert, 171, *gevoerd (doublé).*
Ghewaerlike, 652, *waarlijk.*
Ghewaghe, 368, 582, ww. ghewaghen.
Ghewandelt, 829, *omgekeerd;* verg. mijn Specimen over V. VELTHEM, pag. 116—117.
Gheweldechere, 703, *geweldig (magtig) Heer!*
Ghewelt, 819, *magt.*
Ghewent, 198, ww. wenden, *keeren.*
Ghewouden, 648, *overweldigen.*
Ghile, 805, *bedrog.*
Gisemast, 654, zie Aanteek. bl. 66.
Gnade, 641, *genade.* Deze schrijfwijze heeft meermalen plaats, verg. CLIGNETT, Bijdragen, 169.
Gode volen, 1024, *Gode bevolen;* zoo ook in het fragm. van den Troj. Oorl. medegedeeld door Mr. W. C. ACKERSDIJCK, in de N. Werken der Maatsch. v. Lett. 1 D. 1 St bl. 220, vs. 134:
Vrient nu vare
Godenvolen, ic ans di wel.
Waarop zie de aanteek. aldaar bl. 255.
Godsat, 354, *Gods haat;* zie HUYDECOPER op STOKE, 2 D. bl. 350, en WILLEMS op REINAERT, vs. 3196. Deze uitdrukking leest men tweemaal in Ferguut,

vs. 2304, 4702, welke plaatsen echter jammerlijk door den uitgever zijn verminkt, en niet verklaard.
Gronden, 658, *peilen*, *den grond bereiken.*
Guldine, 306, *gouden.*

H.

Hare, 510, *een haren kleed*, fr. *haire.* Zoo ook MAERL. Sp. Hist. 3 D. bl. 147, vs. 7:
Ende ghinc geclect met eere *hare.*
En in den Rijmbijbel (HS. der Leidsche boekerij) f.° 79 a:
Achab scoerde sijn cleet van vare
Ende dede an een *hare*,
Ende sliep in enen sack.
waarmede men vergel. I Kon. 21, 27 en I Chron. 22, 16. Dit *hare* omschrijft de dichter van Josaphat ende Barlâam eenigzins (Taalk. Mag. IV, 28), zeggende:
Een ander bede hi doe aen nam,
Dat hi hem liet sijn *scerpe cleyt.*
Heelt, 945, ww. heelen, *verbergen.*
Heet, 698, ww. heeten, *bevelen.*
Hen, 605, *het en.*
Herde, 497, *zeer*, *admodum.*
Hiet, 753, ww. hieten, *bevelen.*
Hilde, 52, ww. houden.
Hine, 46, hi en, *hij niet.*
Hoet, 487, *hoofd;* verg. Horae Belg. VI, gloss.
Hoetcleder, 281, *hoofddeksels.* Verg. Belg. Mus. 1 D. bl. 336, vs. 361 enz.
Hoeter, 81, *hoe het haar.*
Hore, 796, hare, *haar.*
Hoven, 626, *oven.* Over de weglating der aspiratie zie Aant. op MAERL. Sp. Hist. II, 122.
Hovesche, 19, *braaf, deugdzaam;* verg. aanteek. bl. 38.
Huve, 177, *huif*, *hoofddeksel.*

I. J.

Jeghen, 501, *tegen.*
Inde, 389, *einde;* inde nemen, 595, *sterven;* verg. CLIGNETT, Bijdr. 94—95.
Joffrouwe, 37, 845, *jonkvrouw.*

L.

Lachter, 856, 1011, *schande*, verg. VAN WYN op HEELU, bl. 124—125.
Lachterlike, 923, *berispelijk.*
Lampten, 832, *lampen.*
Lanx, 103, *in de lengte, naar beneden.*
Lat, 31, *traag;* verg. de aant. op de Heim. der Heim, bl. 247—248.
Leder, 266, *meer leed;* te leder hebben, *verachten;* verg. CLIGNETT, Bijdr. bl. 198—201.
Leet, 933, ww. liden, *voorbij gaan;* zie v. WYN op HEELU, bl. 25, volg.
Leet, 948, ww. liggen.
Lesen, 479, 528, 955, *bidden*, zie op *Ghel.* verg. Belg. Mus. II, 435, vs. 106. enz.
Lieve, 83, *liefde.*
Liste, 252, *behendigheid;* verg. Gloss. op Flor. ende Blanchefl.
Lijt, 244, ww. lijden, liden, *voorbijgaan.*
Loech, 274, ww. lachen, *lagchen*
Loech, 591, ww. liegen. Verschillende tijden dezer twee werkwoorden worden op dezelfde wijze geschreven; van *lagchen* b. v. *zij logen;* MAERL. Rijmb. f.° 13 b:
Ysaac hyet hy by namen,
Omdat sy *logen* beyde to samen,
Als hem God behiet dat kynt:
Ysaac dat en is niet en twint
Dan *lachen* in ebreuscher talen.
Loech van *liegen*, t. a. p. f.° 8 b:
Vijftich cubitus was si (de ark) hoech,
Scrijft Moyses, die niet en *loech.*
Even zoo f.° 5 c:
God leide hem ('t serpent) drie vloeken an,
Omdat driesijns mysdede;
Ierste in die nidichede,
Dander om dat hijt *loech*,
Derde om dat hy den man bedroech.
Loes, 315, *bedriegelijk.*
Ludene, 34, *luiden* (*de klok*).

M.

Mach, 648, mochte, 133, ww. mogen, *kunnen, vermogen.* Zie Prof. CLARISSE aant. op Heim. der Heim. bl. 117.
Man, 523, *dienstman*, *leenman;* zie HUYDEC. op STOKE, I D. bl. 378.
Mane, *zie* vermanen.
Merde, 100. ww. merren, *toeven, talmen;* zie 't Gloss. op Ferguut.
Meswinde, 480, *tegenspoed*, *onheil;* verg. Ferguut, vs. 278, en 't ged. van den Derden Edewaert, door WILLEMS uitgeg. vs. 1891; enz. vergelijk vooral mijn Specimen de L. v. VELTHEM, p. 81.

Metten, 849, mettenen, 195, metten stonde, 604, mettine, 193; zie HUYD. op STOKE, II, 497.
Mier, 630, *mijner*.
Minne, 978, *naam waarmede men teedere betrekkingen of vrouwen aansprak*, verg. HOFFMANN op Flor. en Bl. bl. 116. en BILDERDIJK, Verhand. over de Gesl. enz.
Moet, 11, 127, 743, ww. moeten, *mogen*.

N.

Nachte, 147, vergel. over het gebruik van dit woord HUYDEC. op STOKE, 3 D. bl. 356.
Nye, 124, 430, enz. *nooit*.
Noemesise, 618, *noemde zij ze*.
Noy, 527, *ooit*, met de nasale aspiratie (waarvan zie BILDERD. Verhandel. enz. p. 209).

O.

Ocht, 308, 368, 566, 707, 714, of, oft, *indien*; verg. HUYDEC. op STOKE, III, 370, en CLIGNETT, Bijdr. 50, 335.
Oetmoedichede, 530, *goedertierenheid, welwillendheid*.
Of, 241, *indien*.
Onbequame, 459, *onaangenaam*.
Onbescouden, 647, *zonder schuld*, *van zonden bevrijd*.
Ondercussen (sich), 124, *elkander kussen*; verg. HUYD. op STOKE II, 310.
Ondervinden, 574, *vernemen*.
Onghetroest, 526, *zonder vertrouwen*, *zonder toekomst*.
Ongheval, 60, *ongeluk*.
Onnen, 10, *gunnen*, *toestaan*.
Ontbieden, 729, 754, *doen weten*, *bevelen*.
Onthelt, 463, ww. onthouden, *onderhouden*.
Ontploken, 335, *ontloken*, *geopend*.
Ontspranc, 702, ww. ontspringen, *ontwaken*.
Opdat, 319, *indien*; verg. v. WYN op HEELU, bl. 53.
Opghegeven, 521, ww. opgheven, *overgeven*.
Opheven, 6, ww op heven, *opvatten*.
Op staet, 50, ww. opstaen, *staan*, *regt op staan*.
Orconde, 495, *getuige*; verg. CLIGNETT, Bijdr. 24.
Orconden, 1015, *verkondigen*.
Orlof nemen, 160, *afscheid* (*verlof*) *nemen*.
Orloy, 846, *uurwerk*; over uurwerken en klokken op de Torens zie men G. J. AVONTROODT, in 't Belg. Museum 1840, bl. 218 volgg.
Ornament, 35, *versiersel*.
Over, 512, *op*.
Over brenghen, 415, *verteeren*.

P.

Pels, 250, *dun kleed*.
Pine, 212, ww. pinen, *moeite doen*.
Poente, 11, *vereischte*, *punt*.
Poert, 402, *stad*.
Priemtide, 241, prime, 298, *priemtijd*; verg. HUYD. op STOKE, 2 D. bl. 496—497.
Prisede, 23, ww. prisen, *prijzen*, *waarderen*.
Proeven, 179, *beproeven*, *moeite aanwenden*.

R.

Reven, 597, *van zinnen beroofd zijn*; KILIAEN vertaalt het *delireren*; zie ook het MHD. woordenb. van ZIEMANN op *Reben*.
Ries, 43, *dwaas*.
Roc, 417, 445, *spinrok*, (zie KIL.).
Ronnen, 61, ww. rennen, *vloeijen*; frequent van *rijnen*, *rinen*.
Rosside, 161, *paard*.
Rusten, 123, *rust*, *gelegenheid*.
Ruustu, 569, ww. zich rusten in active beteekenis; verg. Ferguut vs. 231, en Dr. SCHOTEL, Gesch.-, Letter- en Oudhk. Uitsp. bl. 160.

S. Z.

Saen, 85, 484, 974, enz., *spoedig*.
Sake, 155, *oorzaak*.
Scame, 350, 929, *schaamachtigheid*, *schaamte*.
Scamelike, 465, *schaamte wekkend*, *schandelijk*.
Scede, 311, ww. sceden, *scheiden*.
Sciere, 267, *terstond*, *weldra*.
Scinden, 309, *straffen*, *ongelukkig maken*.
Scoenhede, 24, *schoonheid*.
Scoenheide, 184, 413, *sieraad*, *kost-*

baarheid. Verg. WILLEMS Brab. Yeest. I. bl. 316. Soms beteekent het ook *geschenk*, *gift*, b. v. in het Ged. van der Feesten (in BLOMMAERTS Theophilus) vs. 816:

Die derde ghichte noem ik oec mede,
Die deen vrient den anderen ghevet,
Dats van goede een *scoenhede*,
Dat men van vrienden altoes lief hevet.

En Wisen raet van Vrouwen (Belg. Mus. 3 D. bl. 110) vs. 93:

Nemt ende draghet hem sijn *scoenheit*
Ende segt . . . .
Dat ic sijns goets niet en ghere.

Scoren, 738, *vernietigen;* verg. mijn meergemeld Specimen, pag. 165, col. a.
Zeden, 22, *manieren*, *gewoonten.*
Zeel, *touw;* cloczeel, 848, *het klokkentouw.*
Seker, 132, *bepaald*, *definitus.*
Selke, 58, *zoodanige.*
Sercoet, 137, *overkleed;* verg. aanteek. bl. 44.
Sinde, 484, ww. sinden, *zenden.*
Sinne, 90, *gemoed;* zie Prof. CLARISSE Heim. der Heim bl. 214.
Sinne, 119, *verstand;* zie t. a. p. bl. 213.
Sijs, 716, *zij des.*
Slotele, 237, 686, *sleutel.*
Smale, 192, *kleine*, *teedere* (*mignonne*); verg. het fabliau in 't Belg. Mus I, 332, vs. 208:

Die grave vraechde haer met desen,
«Wie es die jonghe nonne ende die *smale*,
Die hier sanc soo wale.»

Zoo ook het *Liedekijn* bij WILLEMS, Mengelingen, 303, vs. 10:

Wel overcuusche scoene *smale*,
Gheeft mi den hoet.

Sneven, 222, *vallen.*
Soghede, 492, ww. soghen.
Sonderlinghe, 24, *ieder op zich zelf*, *afzonderlijk.*
Sondersse, 554, 697, *zondares.*
Spade, 67, *laat.*
Sparen, 776, *dralen;* zie Ferguut, 2002 en 4154.
Spelen der minnen spel, 345, verg. MAERL. Sp. Hist. I D. bl 55, vs. 24:

In Ethyopen es een lant.
Dat Garamanta es genant,
Daer men geen huwelijc en kint,
Maer elk *speelt*, daer hijt vint.

Van daar, *speelkinderen*, *overspel*, enz.
Staen in staden, 444, 744, 864, *helpen*, *praesto esse.* Verg. DE JAGERS Taalk. Mag. IV, bl. 60.
Stede, 227, 557, 839, *plaats.*
Stoet, 161, 575, ww. *staen.*
Strael, 115, *pijl.*
Streec ute, 593, ww. ute striken, *uitgaan.* Zie STOKE, VII. B, vs. 31 en 755; en MAERLANT, Rijmbijb. HS. der Leidsche Bibl. f°. 63, d:

Dus *streec* hy *wt*, ende al die syne
Om to ontvlien in die woestyne:
Barvoet was hy ende syn scaer.
Tien amien liet hy daer,
Die wachten solden synen sael.

Verg. II Samuel, 15, 16.
Subtijl, 19, *fijn.*
Sulken, 51, *zoodanigen*, *dezen* (*tel*); verg. Prof. CLARISSE, Heim. der Heim. bl. 147.

T.

Tale, 191, 397, 615, *verhaal*, *gesprek.*
Telt, 163, 328, *stap*, *gang;* verg. mijn Specimen de Velthemio, bl. 121a.
Ten, 975, *te den*, *tot den.*
Teren, 8, *te eeren*, *om te eeren.*
Toech, 233, ww. tijgen, *trekken.*
Toghede, 7, ww toghen, *toonen.*
Toren, 41, 363, *verdriet*, *leed.*
Trac, 797, ww. trecken, *gaan;* verg. Flor. en Blanc. vs. 167.
Traghen, 852, *dralen*, *traag zijn.*
Trone, 371, *hemel.*
Twien, 313, 764, *twijfelen.* Dit schijnt de oudste vorm, zijnde van het vraagwoord *Twi;* dus *twi-en*, *twi zeggen.* Verg. verder. BILDERD. Verscheidenh. IV, 20.

W.

Waerbi, 586, *waarom.*
Wale, 404, *wel*, *goed.*
Wan, 478, ww. *winnen.*
Wanc (Sonder) 547, *zonder waen;* een der gewone stopwoorden.
Wanc (Sonder), 756, enz., *zonder te wankelen*, enz.
Wedde, 622, *betaling; dat waarvoor men iets koopt;* verg. Glossar. op Flor. en Blanc. en ECCARDUS ad Leg. Salic. p. 172.
Weder — no, 952, *noch — noch.*
Weder — ofte, 47, *noch — noch.*
Wedermoet, 41, *toorn*, *onaangename gemoedsstemming.*

Wedertale, 397, *antwoord*. Dus hadden si enz.: *dus onderhielden zij zich*.
Welde, 57, *weelde*.
Wet, 120, ww. weten.
Wile, 683, 806, *hoofddoek;* verg. het ged. Achte Personen Wenschen (Belg. Mus. II, 434) vs. 92:

Doen quicte metten oghen
Dat soete soete nonnekijn,
Ende sprac: bi Gode, den hoghen,
Ic wille den *wiele* mijn
Ende mijn nonne ghewant,
Ende cloester al te male
In gloede ware verbrant.

Vergelijk Willems aldaar.
Wile, *tijd* (*temporis spatium*); bi wilen, 40, *somtijds*.
Wilen, 299, *eertijds*.
Willemijn, 16, *broeder van de orde van den Heiligen Willem, door Paus Callixtus II bevestigd*.
Worpt, 49, ww. worpen, *werpen*.
Wullen, 135, *met wol gevoerd*, 513, *een ruw wollen kleed*. Het onderscheid is door toepassing.

EINDE.